

"OILA VA XOTIN-QIZLAR"
ILMIY-TADQIQOT INSTITUTI

**N.M. EGAMBERDIYEVA, B.A. XONTO'RAYEV,
A.M. RADJABOVA**

**BARQAROR RIVOJLANISH
MAQSADLARIDA
GENDER
KO'RSATKICHLAR**

Toshkent – 2023

UO'K:

KBK:

N.M. Egamberdiyeva, B.A. Xonto'rayev, A.M. Radjabova

Barqaror rivojlanish maqsadlarida gender ko'rsatkichlar [matn]: tahliliy axborot / N.M. Egamberdiyeva, B.A. Xonto'rayev, A.M. Radjabova – Toshkent: "Mahalla va oila" nashriyoti, 2023. – 96 B.

Mas'ul muharrir:

O.M. Musurmanova "Oila va xotin-qizlar" ilmiy-tadqiqot instituti direktor o'rinbosari, pedagogika fanlari doktori, professor

Taqrizchilar:

X.X. Abduramanov "Oila va xotin-qizlar" ilmiy-tadqiqot instituti direktor o'rinbosari, iqtisod fanlari doktori, professor

J.A. Suvankulov Jizzax davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi, yuridik fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Mazkur risola O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining 2022-yil 28-dekabrda "2030-yilga qadar O'zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasining 2021–2022-yildagi ijrosi hamda uni amalga oshirish bo'yicha 2023-yilga mo'ljallangan chora-tadbirlarni tasdiqlash haqida"gi SQ-682–IV-son qarorining 1-ilovasi bilan tasdiqlangan 2030-yilga qadar O'zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasini 2023-yilda amalga oshirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturidagi vazifalarni amalga oshirish maqsadida tayyorlangan.

Kitob "Oila va xotin-qizlar" ilmiy-tadqiqot institutining "Gender indekslar" mavzusidagi ilmiy-tadqiqot loyihalari doirasida ishlab chiqilgan.

Risola "Oila va xotin-qizlar" ilmiy-tadqiqot instituti ilmiy kengashining 2023-yil 22-iyundagi 3-sonli bayonnomasiga muvofiq nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9943-0000-0-0

© "Oila va xotin-qizlar" ilmiy-tadqiqot instituti, 2023

© "Mahalla va oila" nashriyoti, 2023

KIRISH

Bosh Assambleyaning 1986-yil 4-dekabrda 41/128-sonli rezolyutsiyasi bilan qabul qilingan Rivojlanish huquqi to'g'risidagi deklaratsiya birinchi marta inson taraqqiyoti muammosiga qarashlarni har tomonlama qayta ko'rib chiqish, rivojlanish darajasini baholashning yangi usullarini ishlab chiqish zarurligini asoslab berdi. Mazkur Konsepsiya g'oyalari asos qilib olingan Barqaror rivojlanish maqsadlari dunyoda iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik vaziyatni har tomonlama yaxshilash orqali butun insoniyatning hayot tarzini yaxshilash va turmush farovonligini oshirishga, adolatli va barqaror jamiyat qurishga qaratilgan global chaqirig'idir. Barqaror rivojlanish maqsadlarining (BRM) umumiy qarashlari katta gender o'lchoviga ega, gender tengligi va ayollarning imkoniyatlarini kengaytirish zaruriyatini asosiy rivojlanish maqsadi, shuningdek, boshqa barcha maqsad hamda vazifalarga erishishda katalizator sifatida namoyon bo'ladi. Barcha maqsadlar o'zaro uzviy aloqadorlikda amalga oshirilishini taqozo etadi. Mazkur o'lchovlar global miqyosda qabul qilingan aniq gender ko'rsatkichlari asosida monitoring o'tkazish imkonini beradi.

BRMga erishish bo'yicha Maxsus nashr hisobotiga ko'ra, dunyo aholisining yarmidan ko'pi 2030-yilgi kun tartibiga erishishning yarmida unutilgan. SDG maqsadlarining 50 foizdan ortig'i bo'yicha erishilgan yutuqlar zaif va yetarli emas; 30 foiz ko'rsatkichi yarim yo'lda to'xtab qoldi yoki regressiyaga uchradi. Asosan, qashshoqlik, ochlik va iqlim o'zgarishiga qarshi kurash kabi asosiy maqsadlarga erishish shular jumlasidandir.

Barqaror rivojlanish sohasidagi turli mamlakatlarning tajribasi juda katta farq qilgani sababli 2030-yil kun tartibining barcha maqsadlari va tegishli vazifalari umumiy, universal shaklda shakllantirilgan va qoida tariqasida aniq miqdoriy maqsadlar mavjud emas. Har bir mamlakat BRMni lokalizatsiya qilishi, ya'ni 2030-yilga mo'ljallangan kun tartibidagi 169 ta vazifadan o'zining rivojlanish ustuvorligi va moliyaviy imkoniyatlaridan kelib chiqib, milliy rivojlanish maqsadlarini ishlab chiqishi belgilangan. Mamlakatlar ushbu maqsadlarni o'zining milliy sharoitlariga moslashtirishi, har bir vazifaga tegishli statistik ko'rsatkichlar uchun miqdoriy ko'rsatkichlarni aniqlashi hamda vazifalar va aniq miqdoriy ko'rsatkichlarni milliy strategik hujjatlarda belgilashi kerak.

O'zbekiston Respublikasida BRMlarning amalga oshirilishini ta'minlash maqsadida Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 20-oktabrdagi 841-sonli "2030-yilgacha bo'lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi milliy maqsad va vazifalarni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori asosida mamlakatni rivojlantirishning milliy ustuvor yo'nalishlarini aks ettiruvchi 16 ta maqsad, 125 ta vazifa va 206 ta BRM ko'rsatkichlaridan iborat milliy ro'yxat ishlab chiqildi.

- 01 Qashshoqlikning barcha shakllariga barham berish.
- 02 Ochlikni tugatish, oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash. va oziqlanishni yaxshilash hamda qishloq xo'jaligining barqaror rivojlanishiga ko'maklashish.
- 03 Sog'lom turmush tarzini ta'minlash va barcha yoshdagi kishilarning farovonligiga ko'maklashish.
- 04 Barchani qamrab oluvchi, teng huquqli hamda sifatli ta'limni ta'minlash va barcha uchun uzluksiz ta'lim olish imkoniyatini kengaytirish.
- 05 Gender tengligini ta'minlash, barcha ayol va qiz bolalarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirish.
- 06 Barcha uchun xavfsiz suv zaxiralari va sanitariya vositalaridan foydalanish imkoniyatini ta'minlash.
- 07 Barcha uchun energiyaning arzon, ishonchli, barqaror va zamonaviy manbalaridan foydalanish imkoniyatini ta'minlash.
- 08 Keng qamrovli va barqaror iqtisodiy o'sish hamda barcha uchun bandlik va munosib mehnat qilish imkoniyatlarini ta'minlashga ko'maklashish.

09

Mustahkam infratuzilma yaratish, keng sanoatlashgan va innovatsiyalar bilan boyitilgan tizim joriy etilishiga ko'maklashish.

10

Mamlakatlararo va ichki tengsizlik darajasini qisqartirish.

11

Shahar va aholi yashash joylarining ochiqligi, xavfsizligi, mustahkamligi va ekologik barqarorligini ta'minlash.

12

Oqilona iste'mol qilish va ishlab chiqarish modellariga o'tishni ta'minlash.

13

Iqlim o'zgarishi va uning oqibatlariga qarshi kurashish bo'yicha tezkor choralar ko'rish.

14

Barqaror taraqqiyot yo'lida okeanlar, dengizlar va dengiz zaxiralarini asrash va ulardan oqilona foydalanish.

15

O'rmonlardan oqilona foydalanish, cho'llanishga qarshi kurashish, yer tanazzuli holatlariga chek qo'yish va yer unumdorligini qayta tiklash hamda biologik xilma-xillikning yo'qolib ketish xavfini bartaraf etish.

16

Barqaror rivojlanish manfaatlari yo'lida tinchliksevar va ochiq jamiyatlar qurilishiga ko'maklashish, barcha uchun odil sudlov imkoniyatidan foydalanishni ta'minlash va barcha darajalarda samarali, hisobdor va keng ishtirokka asoslangan muassasalarni tashkil etish.

17

Barqaror rivojlanish manfaatlari yo'lida global hamkorlikni faollashtirish.

BRMga erishish bo'yicha (amaliy harakatlar) ishlar 2016-yil 1-yanvardan boshlanishi va 2030-yilning 31-dekabriga qadar yakunlanishi (belgilangan) kutilmoqda. Biroq ilgari tuzilgan xalqaro shartnomalar asosida ishlab chiqilgan ayrim vazifalar 2030-yil yakunidan avvalroq ham hal qilinishi kutilmoqda (Xalqaro shartnomalar asosida ishlab chiqilgan ayrim vazifalar 2030-yil yakunigacha amalga oshirilishi bu borada ko'plab ijobiy natijalarga erishilganini ko'rsatadi). BRMga erishish quyidagi qoidalarga muvofiq amalga oshiriladi, deb taxmin qilinadi:

Mamlakatlar mustaqil ravishda barqaror rivojlanish bo'yicha o'z strategiyalari, rejaları va dasturlarini ishlab chiqadilar. SDG (BRM) mamlakatlarga o'z rejalarini global majburiyatlari bilan muvofiqlashtirish imkonini beruvchi etalon bo'lib xizmat qiladi.

Barqaror rivojlanish bo'yicha yuqori darajadagi siyosiy forumda har yili BRMga erishish bo'yicha yutuqlar tahlili asosida kelgusidagi chora-tadbirlar belgilanadi.

Addis-Abeba Harakatlar dasturida (Taraqqiyotni moliyalashtirish bo'yicha uchinchi konferensiyaning yakuniy hujjatida) nazarda tutilganidek, barqaror rivojlanish sohasidagi yangi kun tartibini amalga oshirishga ko'maklashish uchun moliyaviy resurslardan samarali foydalanishni ta'minlash maqsadida BRMni amalga oshirish vositalarini nazorat qilish va ko'rib chiqish tashkil etiladi.

Texnologiyalarni rivojlantirish mexanizmi rivojlanayotgan mamlakatlarning texnologiyaga bo'lgan ehtiyojlarini qondirishni ta'minlashi va ushbu ehtiyojlarni qondirish va salohiyatni oshirish uchun muqobil variantlarni taqdim etishi kerak.

1 KAM TA'MINLANGANLIK DARAJASINI QISQARTIRISH

Barcha joylarda aholining ta'minlanganlik darajasini kamaytirish

1. 2030-yilgacha fuqarolarning o'ta qashshoqlik shaklini bartaraf etish.

1.1. Xalqaro qashshoqlik chegarasidan pastda yashaydigan aholining jinsi, yoshi, bandlik holati va geografik joylashuvi (shahar/qishloq) bo'yicha ulushi.

2. 2030-yilgacha kam ta'minlangan erkaklar, xotin-qizlar va barcha yoshdagi bolalarning ulushini kam ta'minlanishning barcha ko'rinishlarida ikki barobariga qisqartirish.

2.1. Milliy qashshoqlik chegarasidan pastda yashovchi aholining jinsi va yoshi bo'yicha ulushi.

2.2. Qashshoqlikda yashovchi barcha yoshdagi erkaklar, ayollar va bolalarning Milliy ta'riflarga muvofiq jami ulushi.

3. Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimining manzilliligi va samaradorligini kuchaytirish, ijtimoiy himoya qilish xizmatlari sifatini oshirish, ijtimoiy himoya qilish choralari doirasiga muhtojlarning barchasi to'liq qamrab olinishiga erishish.

3.1. Bolalar, ishsizlar, keksalar, nogironlar, homilador ayollar, yangi tug'ilgan chaqaloqlar, mehnatdan jarohat olib qurbon bo'lganlar, kambag'al va zaif qatlamlar jinsi bo'yicha ijtimoiy himoya qatlamlari/tizimlari bilan qamrab olingan aholi ulushi.

4. 2030-yilgacha butun aholining, jumladan, kam ta'minlangan va ijtimoiy himoyaga muhtoj shaxslarning bazaviy

zaxiralar (yer uchastkalari, yangi texnologiyalar, bank kreditlari va boshqalar)dan foydalanishlari uchun qulay iqtisodiy va moliyaviy shart-sharoitlarni ta'minlash.

4.1. Yerga ishonchli egalik qilish huquqiga ega bo'lgan, qonun bilan tasdiqlangan hujjatlarga ega bo'lgan, huquqlarini kafolatli deb biladigan jami voyaga yetgan aholining jinsi va egalik turlari bo'yicha nisbati 2030-yilgacha aholining ijtimoiy zaif qatlamlarining yashash sharoitlarini yaxshilash, ularning iqlim o'zgarishi yuzaga keltirgan kutilmagan holatlar va boshqa iqtisodiy, ijtimoiy hamda ekologik musibatlar oldidagi himoyalanmaganligi hamda zaifligini kamaytirish.

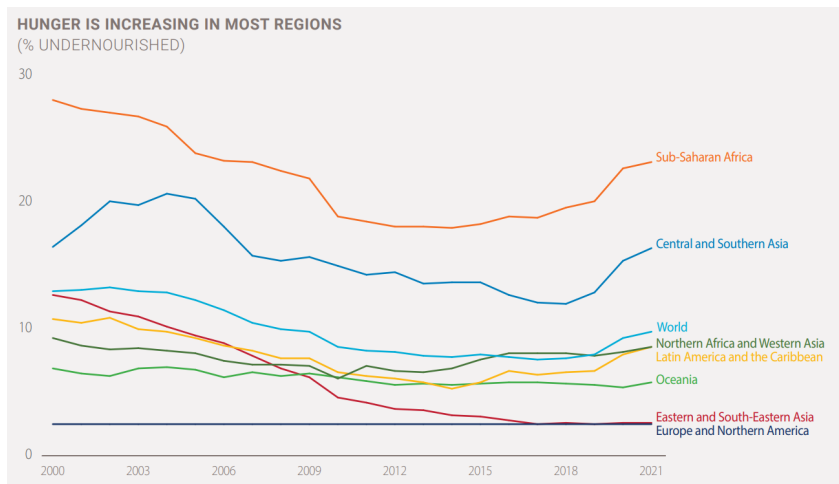
4.2. 100 000 kishiga nisbatan o'lganlar, bedarak yo'qolganlar soni va tabiiy ofatlar bevosita ta'sir ko'rsatgan shaxslar (*).

Kambag'allik bugun zamonaviy dunyoning yechimi topilishi zarur bo'lgan eng muhim masalalaridan biri hisoblanadi. Hozirgi kunda dunyo aholisining deyarli **10 foizi** mutlaq qashshoqlikda, shuningdek, dunyo aholisining **22 foizini** tashkil qiluvchi **107** ta rivojlanayotgan mamlakatda **1,3 milliard** kishi ko'p qirrali qashshoqlikda yashaydi.

Mintaqalar bo'yicha tahlil qilinganda, ocharchilik va qashshoqlik ko'rsatkichlari hali-hanuz oshib borishda davom etmoqda. BMT Iqtisodiy va Ijtimoiy masalalar bo'yicha departamenti ma'lumotlariga ko'ra, so'nggi yillarda Afrika va Osiyo mintaqalari ocharchilikdan eng ko'p aziyat chekkan aholi hududlari sifatida baholanmoqda.

Dunyo aholisining deyarli yarmi – 3,4 milliard kishi kuniga 5,50 AQSh dollaridan kam daromadga ega, ya'ni ular nisbatan kambag'al.

Kambag'allik darajasini o'lchashda foydalaniladigan 2 ta ko'rsatkich mavjud: bular oziqlanishga asoslangan kambag'allik darajasi va xalqaro kambag'allik chegarasi.

Source: United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2023b.

Oziqlanishga asoslangan kambag'allik darajasi. BMTning Oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi tashkiloti kuniga energiya sarfi chegarasini o'rtacha **1800** kilokaloriya qilib belgilashni tavsiya etadi. Bu ko'rsatkich yoshga, jinsga va inson faoliyat darajasiga qarab o'zgarishi mumkin. Oziq moddalar yetishmovchiligining boshqa shakllari, masalan, oqsillar yoki «yashirin ochlik» deb nomlangan ba'zi mikroelementlar uchun ham chegara belgilanishi mumkin. Bunday holatda ham tavsiya etilgan minimal darajadan kelib chiqib kambag'allikning umumiy darajasini belgilash mumkin.

Xalqaro kambag'allik chegarasi. Ushbu chegara Jahon banki tomonidan xalqaro taqqoslash uchun ishlatiladi. O'ta qashshoqlik chegarasi sotib olish qobiliyati pariteti bo'yicha kuniga 1 dollar miqdorida belgilanadi, kambag'allik chegarasi esa kuniga 2 dollar miqdorida belgilanadi. Jahon banki tomonidan barcha mamlakatlar uchun qashshoqlik chegarasini 1,9 AQSh dollari etib belgilash tavsiya etilgan. Biroq Jahon banki 2022-yil sentabr oyida global qashshoqlik chegarasini yangiladi. Qashshoqlik chegarasi endilikda kuniga **2,15** dollarni tashkil etadi¹.

¹ <https://www.worldbank.org/en/news/factsheet/2022/05/02/fact-sheet-an-adjustment-to-global-poverty-lines#1>

Kambag'allikning jamiyat va davlatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi uchun salbiy oqibatlar quyidagilarda namoyon bo'ladi: 1) iqtisodiy o'sish cheklanadi; 2) jamiyatda ijtimoiy keskinlik kuchayib boradi; 3) jinoyatchilik darajasi ortishiga olib keladi; 4) migratsiya jarayonlari faollashtiriladi; 5) aholi turmush tarzi yomonlashib boraveradi. Shu sababli qashshoqlik demografik va milliy xavfsizlikka ta'sir qiluvchi salbiy omillardan biri sifatida ko'riladi.

O'zbekistonda kambag'allikni o'lchashda ikkala usul qo'llanadi.

O'zbekistonda kambag'allik chegarasi jonboshiga kunlik iste'mol qilinadigan oziq-ovqat (2200 kkal) va zarur bo'lgan nooziq-ovqat tovarlar hamda xizmatlar uchun minimal xarajatlar bir oyda kishi boshiga 498 ming so'm etib belgilandi. Bu 2021-yilga nisbatan 13,2 foizga ko'proq².

(Davlatning ijtimoiy majburiyatlarini to'liq amalga oshirish, shuningdek, inson kapitalini rivojlantirish maqsadida kambag'al-likka qarshi kurashning beshta asosiy yo'nalishi belgilangan:

Birinchidan, xususiy sektor va tadbirkorlik uchun eng qulay shart-sharoitlarni yaratish.

Ikkinchidan, individual yondashuvga asoslangan "ijtimoiy registr" tizimi doirasida kam ta'minlangan oilalarni manzilli qo'llab-quvvatlash dasturlarini amalga oshirishni jadallashtirish.

Uchinchidan, nogironligi bo'lgan shaxslar, ayollar, alohida e'tiborga muhtoj fuqarolarga mahallalarda 100 dan ortiq ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish.

To'rtinchidan, aholining o'zi tanlagan loyihalarga "ochiq byudjet" tizimi orqali ajratiladigan mablag'lar hajmini oshirish.

² <https://kun.uz/news/2022/01/08/ozbekistonda-kambagallik-chegarasi-yangilandi>

Beshinchidan, har bir insonning sifatli ta'lim va tibbiy xizmatlardan foydalanish huquqlarini ta'minlash bo'yicha ishlarni kengaytirish).

Hozirda mamlakatda 2 million 300 mingdan ortiq ehtiyojmand oilalar, ayollar, yolg'iz qariyalar va nogironligi bo'lgan shaxslar ijtimoiy himoya tizimi bilan to'liq qamrab olingani katta yutuq sanalsa-da, mavjud muammolar sohada islohotlar davom etilishini talab etadi. Xususan, mahallalarda oilalarni kambag'allikdan chiqarishning quyidagi mexanizmlarini joriy qilish maqsadga muvofiq hisoblanadi:

1. Mahallalarda oilalarni kambag'allikdan chiqarishda AQSH, Fransiya, Ispaniya va Gretsiya kabi rivojlangan mamlakatlar tajribasida uchraydigan kambag'al oilalarga birlamchi iste'mol mollari uchun **imtiyozli talonlar** joriy qilish zarur. Ushbu talonlarni joriy etishda ehtiyojmand oilalar ro'yxati shakllantiriladi hamda iste'mol mahsulotlari turlari va miqdori yashash minimumidan kelib chiqib shakllantiriladi. Ushbu mexanizmning joriy qilinishi ehtiyojmand oilalarning turmush sharoiti bir muncha yaxshilanishiga olib keladi.

2. Mahallalarda mehnatga layoqatli, ammo ishlash istagi sust, boqimandalik kayfiyatiga tushib qolgan oila a'zolarining mavjudligi kam ta'minlangan oilalar sonining ko'payishiga sabab bo'lmoqda.

Bunday toifadagi ishsizlarni daromadli mehnat bilan bandligini rag'batlantirish maqsadida **"band bo'lganlik mukofotlari" (BBM)**ni (mukofot so'zi sal g'aliz emasmi, rag'batlantirishga oid so'z qo'yilsa ma'qulroq) joriy qilish zarur. Bunda mukofot bir shaxs uchun bir kalendar yilida faqatgina bir marotaba BBMning 5 barobaridan 10 barobarigacha hajmida taqdim etiladi.

3. Kam ta'minlangan uy-xo'jaliklarida yetishtiriladigan tomorqa, chorva va parrandachilik mahsulotlariga davlat buyurtmalarini joriy qilish.

4. Mahallalarda oilalarni kambag'allikdan chiqarishda og'ir sharoitdagi uysiz oilalarning boshpanaga bo'lgan birlamchi ehtiyojlarini qondirishda ijara asosida uy-joy bilan ta'minlayotgan mulkdorlarni ijaradan olingan daromad solig'i va mol-mulk soliqlaridan ozod qilish mexanizmini joriy etish.

5. Oilalarda ijobiy kayfiyatning sustligi va ularning kambag'allik kayfiyatiga tushib qolganligi oila a'zolarining o'zini o'zi band qilishlariga, tadbirkorlik faoliyati bilan shug'illanishga va o'z daromadlarini oshirishga bo'lgan istaklarini so'ndirmoqda. Mahallalarda tadbirkorlar va muvaffaqiyatga erishgan insonlar hamkorligida kam ta'minlangan oilalar uchun "ijobiy kayfiyat va tadbirkorlik" xayriya o'quv tadbirlarini davriy ravishda tashkil etish lozim.

Ma'lumot uchun:

Birlashgan Qirollikning "The Legatum Institute" ilmiy-tadqiqot instituti tomonidan har yili chop etiladigan "Legatum farovonlik indeksi" ("The Legatum Prosperity Index") hisobotida aholining kambag'allik darajasidan chiqishi va farovonlik ko'rsatkichlarining yaxshilanishida oiladagi ijobiy kayfiyatning shakllanishi va kambag'allik kayfiyatidan chiqishning roli katta ekanligi ko'rsatilgan. Bu esa "ijtimoiy kapital" ko'rsatkichining "oilaning ijobiy energiya berishi" indeksi (Social Capital indicator: Family give positive energy) bilan baholanishi keltirib o'tilgan.

2 OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGI VA OVQATLANISH

Oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlash, ovqatlanish ratsionini yaxshilash hamda qishloq xo'jaligining barqaror rivojlanishiga ko'maklashish

1. 2030-yilgacha zarur hajmda ovqatlanishning yuqori sifati va balanslashganligini ta'minlash hamda aholining barcha qatlamlari, ayniqsa, go'daklar bilan bir qatorda ijtimoiy zaif kishilarning hayot uchun muhim va xavfsiz oziq-ovqat mahsulotlaridan yilbo'yi erkin foydalanishlariga erishish.

1.2. Oziq-ovqat xavfsizligi tajribasi shkalasi (FIES) asosida aholi o'rtasida oziq-ovqat tanqisligining tarqalishi.

2. 2030-yilgacha to'yib ovqat yemaslikning barcha shakllariga barham berish, jumladan, 2025-yilgacha besh yoshgacha bo'lgan bolalarning o'sishi hamda vaznidagi kechikishga qarshi kurashishga oid xalqaro darajada kelishilgan maqsadli ko'rsatkichlarga erishish hamda o'smir qizlar, homilador va emizuvchi xotin-qizlar, keksa odamlarning ovqatlanishga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish.

2.1. 5 yoshgacha bo'lgan bolalar va qizlar orasida o'sishning sustlashishi.

2.2. 5 yoshgacha bo'lgan bolalar va qizlar orasida to'yib ovqatlanmaslikning tarqalishi.

3. 2030-yilgacha qishloq xo'jaligi oziq-ovqat mahsulotlari yetishtirishning o'rtacha samaradorligini hamda qishloq xo'jaligi oziq-ovqat yetishtiruvchilarining daromadini chorak marta oshirish.

3.1. Oziq-ovqat ishlab chiqaruvchilarining jinsi va mahalliy holati bo'yicha o'rtacha daromadi.

BARQAROR RIVOJLANISH MAQSADLARIDA GENDER KO'RSATKICHLAR

Global sa'y-harakatlarga qaramay, 2022-yilda besh yoshgacha bo'lgan 45 millionga yaqin bola ochlikdan aziyat chekkan, 148 million bola o'sishdan to'xtagan va 37 million bola ortiqcha vaznga ega. 2030-yilgi oziqlanish maqsadlariga erishish rivojlanish trayektoriyasini tubdan o'zgartirishni talab qiladi.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti xabariga ko'ra, 2021-yilda **828 million** kishi ochlikdan aziyat chekkan ekan, bu 2020-yilga nisbatan **46 millionga**, 2019-yilga nisbatan esa **150 millionga** ko'paygan. Oziq-ovqat xavfsizligidagi gender tafovuti 2021-yilda o'sishda davom etgan, dunyodagi ayollarning **31,9 foizi** o'rtacha yoki og'ir darajada oziq-ovqat ta'minotidan aziyat chekmoqda, erkaklar esa **27,6 foizni** tashkil etgan bo'lsa, bu tafovut 2020-yildagi **3 foiz** punkti bilan taqqoslaganda **4 foizga** ko'paygan³.

Buning asosiy **sabablari**:

Chuqur ildiz otgan gender normalar saqlanib qolayotganligi.

Ba'zi mamlakatlarda gender me'yorlari bo'yicha erkaklar va o'g'il bolalar ovqatlangandan keyin ayollar oxiri bo'lib ovqatlanishadi. Ocharchilik yuzaga kelganda ayollar odatda oilalarini yetarli darajada ta'minlash uchun o'z taomlaridan voz kechadilar. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, ayollar erkaklarnikiga qaraganda 2,6 baravar ko'p haq to'lanmaydigan parvarish va uy ishlarini bajaradilar va haq to'lanadigan ish uchun 23 foizga kam maosh oladilar.

Texnogen mojar.

Texnogen mojar sayyoradagi ochlikning birinchi omilidir va u ayollarga eng ko'p ta'sir qiladi.

Ayollar huquqlarining yo'qligi (cheklanganligi).

Ko'pgina mamlakatlarda ayollar erkaklarnikiga qaraganda kamroq huquqlarga va kuchga (imkoniyatlar) ega. Xususan, 49

ta mamlakatda xotin-qizlar uydagi zo'ravonliklardan qonuniy himoyalanmaganligi, 39 ta mamlakatda ayollarga erkaklar bilan birdek mulkka egalik qilish huquqi ta'minlanmaganligi (vaholonki, ayollar dunyodagi qishloq xo'jaligi ishchilarining yarmidan ko'pini tashkil qiladi), rivojlanayotgan davlatlarning 1/3 qismidaboshlang'ich ta'limda genderparitetiga erishilmaganligi, yer yuzida mutlaq qashshoqlikda yashayotgan dunyo aholisining 50% ini ayollar tashkil etayotgani³, davlat boshqaruvida xotin-qizlar turli ko'rinishdagi cheklovlar bilan chegaralangani, 81 ta mamlakatda ayollarning, umuman, hokimiyatga aloqadorlik darajasi aniqlanmagani gender ko'rsatkichlar umumsayyoraviy muammolarning barchasiga birdek daxl qilishini ta'kidlaydi hamda zamonaviy ichki va tashqi siyosat genderga oid jihatlardan ayri holda namoyon bo'la olmasligini yaqqol isbotlaydi.

Ular dunyodagi qishloq xo'jaligi ishchilarining yarmidan ko'pini tashkil qilsa-da, ayollar ko'pincha o'zlari ishlayotgan yerga egalik qilish yoki moliyaviy qarorlar qabul qilishda qiyichiliklarga duch kelishadi. Dunyo miqyosida turmush qurgan ayollarning faqat yarmi jinsiy aloqa, kontratseptiv vositalardan foydalanish va sog'liqni saqlash bo'yicha o'z qarorlarini qabul qiladi⁵ (matnning shu qismi shart emas menimcha)

Ayollar va qizlarning imkoniyatlarini kengaytirish ochlikni abadiy tugatishi va butun jamoalarni o'zgartirishi mumkin. Ayollar bardoshli va butun bir avlodni ochlikdan qutqarishga qodir. Fermer ayollarga turli xil vosita va resurslardan teng foydalanish imkoniyatini berish ochlik va qashshoqlikda yashayotgan odamlar sonini 100 milliondan 150 milliongacha kamaytirishi mumkin. Ayollar va qizlar daromad olganlarida, ular 90 foizni

³ <https://blogs.worldbank.org/developmenttalk/no-70-world-s-poor-arent-women-doesnt-mean-poverty-isnt-sexist#:~:text=In%20fact%2C%20what%20we%20know,mean%20poverty%20is%20gender%20neutral>.

o'z oilalariga, erkaklar esa 30–40 foizga qayta investitsiya qiladi. Ayollar o'z resurslarini o'z oilalari uchun oziq-ovqat, dori-darmon, jihozlar va kitoblar sotib olish maqsadida ishlatishadi va ular o'z bilimlarini boshqalar bilan baham ko'rishadi, bu esa sezilarli iqtisodiy va madaniy ta'sir ko'rsatadi. Ayollar va qizlarga ta'lim olish imkoniyatini berish ochlik bilan kurashishning eng kuchli usullaridan biridir. Hozirda ayollar butun dunyo bo'ylab savodsiz insonlarning uchdan ikki qismidan ko'prog'ini tashkil qiladi. Ayollarning ta'lim olishi keng qamrovli ta'sirga ega bo'lib, maktabda ayollar va qizlar soni ko'payishi iqtisodiyot o'sishiga, barchaning salomatligi va ovqatlanishini yaxshilashga olib keladi.

O'zbekiston Respublikasida genderga oid jihatlar kopleks tarzda tahlili so'nggi yillarda yangi o'rganilayotgan soha sifatida qaraladi. Shunday bo'lsa-da oziq-ovqat xavfsizligining gender oqibatlar salmoqli. Shu sababli mazkur jihatlar alohida e'tibor qaratish lozim. O'zbekistonda yashayotgan ayollarning yarmi qishloq hududlarda istiqomat qiladi. Bu ularning ko'p hollarda toza ichimlik suvi tanqisligi, cho'llanish, sel toshqinlari va turli tabiat hodisalari oqibatida yuzaga keladigan tabiiy va texnogen vaziyatlar jabrdiydalari bo'lishiga sabab bo'lmoqda. Respublikada BRM doirasida milliy vazifalar belgilangan bo'lib, asosiy vazifalar qatorida: aholining barcha qatlamlari, ayniqsa, go'daklar bilan bir qatorda, ijtimoiy zaif kishilarning hayot uchun muhim va xavfsiz oziq-ovqat mahsulotlaridan yil bo'yi to'liq foydalanishlariga erishish, to'yib ovqat yemaslikning barcha shakllariga barham berish o'smir qizlar, homilador va emizuvchi ayollar, keksa odamlarning ovqatlanishga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish va boshqalar muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston bu borada erishgan yutuqlari sarhisobi 2021-yilda mamlakatning oziq-ovqat xavfsizligi indeksi bo'yicha dunyo davlatlari ichida 78-o'rin, 2020-yilgi 83-o'rindan 5 pog'ona yuqori.

Qishloq xo'jaligida band aholi sonida xotin-qizlar ishtirokini kengaytirish, tadbirkorlikka keng imkoniyatlar va imtiyozlar yaratish orqali so'nggi yillarda sohaga oid bir qator muammolarga yechim topilgan bo'lsa-da, hali-hanuz muammolar mavjud. Aholi o'rtasida kamqonlik, kamqonlik natijasida yosh bolalar va o'smirlar o'rtasida turli kasalliklarga chalinish, noqulay turmush sharoitlari oqibatida yuzaga keladigan turli kasalliklar soni barqarorligicha qolmoqda. Shu nuqtayi nazardan, xalqaro tajriba asosida, qishloq xo'jaligidan unumli foydalanishni rag'batlantirish, qishloq xo'jaligi mahsulotlari xilma-xilligini ta'minlash, xorijga eksportini tashkillashtirishga oid amaliy ishlar ko'lamini kengaytirish maqsadga muvofiq.

3 SOG'LIK VA FAROVONLIK

Sog'lom turmush tarzini ta'minlash va barcha yoshdagi kishilarning farovonligiga ko'maklashish

1. 2030-yilgacha onalar o'limi ko'rsatkichini uchdan bir marta qisqartirish.

1.1. Onalar o'limi nisbati.

1.2. Malakali tibbiyot xodimlari ishtirok etgan tug'ilishlar ulushi.

2. 2030-yilgacha yangi tug'ilgan chaqaloqlar va besh yoshgacha bo'lgan bolalar orasidagi o'limni ikki marta kamaytirish.

3. Aholining tuberkulyoz va OIV bilan zararlanish darajasini kamaytirish hamda suv orqali yuqadigan gepatit va boshqa yuqumli kasalliklarga qarshi kurashni ta'minlash.

3.1. Jins, yosh va asosiy milliy guruhlar bo'yicha har 1000 ta yuqtirilmagan OIV infeksiyalari soni;

4. 2030 yilgacha aholi o'rtasida yurak-tomir, onkologik, qandli diabet va surunkali respirator kasalliklar tufayli bevaqt o'limni 30 foizga qisqartirish.

4.1. Yurak-qon tomir kasalliklari, saraton, diabet yoki surunkali nafas olish kasalliklari bilan bog'liq o'lim darajasi.

4.2. O'z joniga qasd qilish o'lim darajasi.

5. Ruhiy faollashtiruvchi moddalarga qaramlik, shu jumladan, giyohvand moddalar va alkogolli ichimliklarni suiiste'mol qilishning profilaktikasi va davolanishini yaxshilab borish (alkogolning zararli iste'mol qilinishini 10 foizga kamaytirish).

5.1. Milliy kontekstga ko'ra zararli spirtli ichimliklarni iste'mol qilish, kalendar yil davomida jonboshiga (15 yosh va undan katta) spirtli ichimliklarni iste'mol qilish;

6. 2030–yilgacha jinsiy va reproduktiv salomatlikni asrash bo'yicha xizmatlardan, shu jumladan, oilani rejalashtirish va o'n sakkiz yoshgacha bo'lgan qizlar uchun nikoh yoshini uzaytirish xizmatlaridan umumiy foydalanishni hamda milliy strategiya va dasturlarda reproduktiv salomatlikni asrash masalalarining hisobga olinishini ta'minlash.

6.1. Oilani rejalashtirishga bo'lgan ehtiyojlarni zamonaviy usullar bilan takomillashtirish (15–49).

6.2. 1000 ayolga (10–14 yosh; 15–19 yosh) o'smirlarning tug'ish darajasi.

7. Sog'liqni saqlash xizmatlari bilan umumiy qamrab olishni, shu jumladan, sog'liqni saqlashga sarflanayotgan katta xarajatlar tufayli himoyalashni, asosiy sifatli tibbiy–sanitariya xizmatlaridan foydalanish va barcha uchun xavfsiz, samarali, sifatli va arzon asosiy dorivor hamda emlash vositalaridan foydalanish imkoniyatini ta'minlash.

7.1. Muhim sog'liqni saqlash xizmatlarini qamrab olish (reproduktiv, ona va bolasalomatligi, yuqumli kasalliklar, yuqumli bo'lmagan kasalliklar, umumiy hamda eng kam ta'minlangan aholi orasida xizmat ko'rsatish imkoniyatlarini o'z ichiga olgan kuzatuv tadbirlari asosida muhim xizmatlarning o'rtacha qamrovi sifatida aniqlanadi).

8. Xavfli kimyoviy moddalarning ta'siri, havo va suvning ifloslanishi natijasida, jumladan, kimyoviy ishlab chiqarish hamda zararli moddalar ko'milgan joylarda o'lim va kasallanish holatlarini qisqartirish.

8.1. Uy xo'jaliklari va atrof–muhit havosining ifloslanishi bilan bog'liq o'lim darajasi.

8.2. Xavfli suv, xavfli sanitariya–gigiyena tufayli o'lim darajasi (xavfli suvning ta'siri, barcha xizmatlar uchun sanitariya–gigiyena (WASH)).

So'nggi yillarda inson salomatligi sohasida global ko'lamda ijobiy natijalarga erishildi. 200 ta mamlakatdan 46 tasida 5 yoshgacha bo'lgan bolalar o'limi ko'rsatkichlari bo'yicha SDG maqsadlariga erishildi. Samarali OIVni davolash natijasida 2010–yildan beri OITS bilan bog'liq global o'lim darajasi 52 foizga qisqartirildi⁴. Biroq sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanishdagi tengsizlik hali ham davom etmoqda. COVID–19 pandemiyasi va boshqa davom etayotgan inqirozlar 3–maqsad sari olg'a siljishga to'sqinlik qilmoqda.

Bolalik davrida emlashlar o'ttiz yil ichida eng katta pasayishni boshdan kechirdi hamda sil va bezgakdan o'lim holatlari pandemiyadan oldingi darajaga nisbatan ko'paydi. 2015–yildan 2021–yilgacha dunyo bo'ylab besh yoshgacha bo'lgan bolalar o'limi darajasi 12 foizga (2015–yildagi 1000 nafar tirik tug'ilgan chaqaloqqa 43 tadan 38 taga) kamaydi, neonatal o'lim darajasi esa 20 tadan 18 taga kamaydi. 2021– yilda 5 million bola besh yoshga to'lmasdan vafot etdi (2015– yildagi 6,1 milliondan kamaygan). Oilani rejalashtirishga bo'lgan ehtiyoji kontratsepsiyaning zamonaviy usullari bilan qondiriladigan reproduktiv yoshdagi (15 yoshdan 49 yoshgacha) ayollar salmog'i 2015– yilga nisbatan o'sdi (2023– yilda 76,5 foizdan 77,6 foizga) va 2030– yilga borib 78,2 foizga yetishi kutilmoqda.

Barqaror Rivojlanish Maqsadlari 2030–yilgacha OITS, sil, bezgak va boshqa yuqumli kasalliklar epidemiyalariga barham berish bo'yicha qat'iy majburiyatlarni oladi. Maqsad sog'liqni saqlashning umumiy qamroviga erishish, barcha uchun xavfsiz va arzon dori vositalari va vaksinatsiyalardan foydalanishni ta'minlashdir.

⁴ <https://www.un.org/sustainabledevelopment/health/>

Ushbu muvaffaqiyatsizliklarni bartaraf etish va sog'liqni saqlash sohasidagi uzoq yillik kamchiliklarni bartaraf etish uchun mazkur yo'nalishga ko'proq sarmoya kiritilishi, mamlakatlarni ularning tiklanishida qo'llab-quvvatlash va kelajakda sog'liqqa tahdidlarga chidamliligini oshirish kerak.

Sog'liqni saqlash va O'zbekiston Respublikasi aholisining sog'lom turmush tarzi uchun sharoit yaratish mamlakat hukumati oldida turgan muhim vazifalardan biridir. Sog'liqni saqlash sohasidagi, ayniqsa, rivojlanish darajasi o'xshash mamlakatlar bilan taqqoslaganda, nisbatan yaxshi ko'rsatkichlar buning dalilidir. 2011-2020-yillarda "Sog'lom ona – sog'lom bola" konsepsiyasi-ning izchil hayotga tatbiq etilishi natijasida onalar o'limi 23,1 hola-tidan 18,5 gacha (100 ming kishiga), 5 yoshgacha bo'lgan bolalar o'limi 1000 tirik tug'ilish uchun 14,1 dan 12,0 gacha, go'daklar o'limi – 10,4 dan 9,3 gacha kamaydi.

Aholining teng yarminin tashkil etuvchi xotin-qizlar salomatligi borasida ham samarali ishlar amalga oshirilib kelinmoqda, xususan, og'ir xastalikka chalingan xotin-qizlarning yuqori texnologik tibbiy yordam olishlari, nogironligi bo'lgan ayollar-ning rehabilitatsiya vositalari bilan ta'minlanishlari, turli skrin-ning tekshiruvlari, emlash va bepul dori-darmon hamda vitaminlar bilan ta'minlanishlariga oid choralari ko'rilmogda.

Shuningdek, aholini birlamchi tibbiy-sanitariya yordami muassasalari bilan yanada kengroq qamrab olish uchun keyingi 3 yilda respublikada 315 ta oilaviy shifokorlar punkti va 85 ta oilaviy poliklinika ochish rejalashtirilgan. Davlat tomonidan ko'rsatiladigan bepul tibbiy xizmatlar va dori vositalari ro'yxati qayta ko'rib chiqilib, ular bilan aholini kafolatlangan ta'minlash tizimi bosqichma-bosqich yo'lga qo'yiladi.

Shuningdek, "Qishloq shifokori" dasturi doirasida chekka hududlarda mehnat qilayotgan mingdan ortiq shifokorga 30 million so'm miqdorida moddiy yordam ko'rsatilib, xizmat uylari bilan

ta'minlanadi. Global Gender tafovuti indeksi va Gender tenglik indeksi tahlillariga ko'ra, O'zbekiston sog'liqni saqlash sohasida gender tenglikka yaqinlashib bormogda.

Amaliy harakatlar e'tirofi qanchalik yuqori bo'lmasin, mavjud muammolar ko'lami manzilli islohotlarni davom ettirishni talab etadi. Xususan, o'smir qizlar o'rtasida erta farzand ko'rish ko'rsatkichlari, yurak-qon tomir kasalliklari, qon aylanish tizimi kasalliklari ko'rsatkichlari yuqoriligicha qolmogda. Shuningdek, bunda quyidagi jihatlar alohida e'tibor qaratish lozim.

Birinchidan, onalar va bolalar o'limining sabablarini o'rganish va oqibatlarini kamaytirish.

Ikkinchidan, rejalashtirilmagan homiladorlikning oldini olish, bunda tibbiy ona organizmi salomatligiga xavf tug'dirmaydigan vositalardan foydalanishni ommalashtirish va keng targ'ib etish;

Uchinchidan, boshlang'ich sanitariya-gigiyena qoidalariga rioya qilmaslik tufayli o'lim darajasini oldinining olish choralari ishlab chiqish.

To'rtinchidan, ruhiy faollikni oshiruvchi moddalarga qaramlikning oldini olishda OAVdan faol va samarali foydalanish.

4 SIFATLI TA'LIM

Umumqamrovli va adolatli sifatli ta'limni ta'minlash hamda barchaga butun umri davomida ta'lim olish imkoniyatini rag'batlantirish

4.1. 2030–yilgacha boshlang'ich va umumiy o'rta ta'limni, umumiy qamrovni saqlab qolgan holda, o'qitishning dolzarb va samarali natijalariga erishishni ta'minlaydigan yangi sifat bosqichiga ko'tarish.

4.1.1. Bolalar va yoshlar ulushi: (a) 2/3 sinflarda; b) boshlang'ich maktabni tugatganida, (c) o'rta maktabni tugatgandan so'ng (i) o'qish (ii) jinsi bo'yicha va matematika bo'yicha kamida minimal darajaga erishish.

4.2. 2030–yilgacha barcha o'g'il bolalar va qiz bolalar uchun kichik yoshdagi bolalarni rivojlantirish, parvarishlash va maktabgacha o'qitishning sifatli tizimlaridan ular boshlang'ich ta'limni olishga tayyor bo'lishlari maqsadida bimalol foydalanish imkoniyatini ta'minlash.

4.2.1. 5 yoshgacha bo'lgan bolalarning jins bo'yicha sog'lig'i, o'qishi va psixo-ijtimoiy farovonligi bo'yicha rivojlanish yo'lidagi nisbati.

4.2.2. Jins bo'yicha tashkiliy ta'limda ishtirok etish (rasmiy boshlang'ich maktabga kirish yoshidan bir yil oldin).

4.3. 2030–yilgacha barcha xotin-qizlar va erkaklar uchun arzon, sifatli o'rta maxsus, oliy, kasb-hunar hamda qo'shimcha ta'limdan teng foydalanish imkoniyatini ta'minlash.

4.3.1. So'nggi 12 oy ichida yoshlar va kattalarning rasmiy, norasmiy ta'limda jinsi bo'yicha ishtirok etish darajasi

4.4. 2030–yilgacha ishga joylashish, munosib ishga ega bo'lish, tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanishlari uchun meh-

BARQAROR RIVOJLANISH MAQSADLARIDA GENDER KO'RSATKICHLAR

nat bozorida talab katta bo'lgan ko'nikmalarga, shu jumladan, kasbiy-texnik ko'nikmalarga ega yoshlar va kattalar sonini jiddiy ravishda ko'paytirish.

4.4.1. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) ko'nikmalariga ega bo'lgan yoshlar va kattalarning mahorat turlari bo'yicha nisbati.

4.5. Ta'lim muassasalari sharoitlarini imkoniyati cheklangan bolalarning manfaatlarini hisobga oladigan darajada yaxshilash bilan nogironlar uchun barcha darajadagi ta'lim va kasbiy-texnik tayyorgarlikdan teng foydalanish imkoniyatini, barcha uchun xavfsiz va samarali o'qitish muhitini ta'minlash.

4.5.1. Ushbu ro'yxatdagi barcha ta'lim ko'rsatkichlari bo'yicha paritet indeksleri (ayol/erkak, qishloq/shahar, eng past/yuqori boylik kvintillari, nogironlik holati, mahalliy xalqlar va ta'sirlangan mojarolar).

4.5.2. Jins bo'yicha funksional (a) savodxonlik va (b) hisoblash bo'yicha kamida belgilangan darajaga erishgan ma'lum bir yosh guruhidagi aholi ulushi.

4.6. 2030–yilgacha barcha o'quvchilar, talabalar barqaror rivojlanishga ko'maklashish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni egallashlarini ta'minlash.

4.6.1. (i) global fuqarolik ta'limi, (ii) barqaror rivojlanish uchun ta'lim, shu jumladan, gender tengligi va inson huquqlari barcha darajalarda: (a) milliy ta'lim siyosati, (b) o'quv dasturlari, (c) o'qituvchi ta'limi, (d) talabalarni baholash.

4.a. O'quv muassasalarining barcha uchun xavfsiz va samarali o'quv muhitini ta'minlaydigan shart-sharoitlarini yaxshilash.

4.a.1. Quyidagilardan foydalanish imkoniyatiga ega maktablar nisbati (a) elektr energiyasi; b) pedagogik maqsadlar uchun internet; v) pedagogik maqsadlar uchun kompyuterlar; (d) nogiron

talabalar uchun moslashtirilgan infratuzilma va materiallar; e) asosiy ichimlik suvi; f) bir jinsli asosiy sanitariya inshootlari; (g) asosiyqo'l yuvish vositalari (WASH indikatori ta'riflari bo'yicha).

4.b. 2020–yilgacha oliy o'quv yurtlarida ta'lim olish uchun kreditlar va grantlar, shu jumladan, xalqaro, miqdorini jiddiy ravishda ko'paytirish.

4.v. 2030–yilgacha malakali o'qituvchilarning sonini, jumladan, o'qituvchilarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish sohasida xalqaro hamkorlik qilish orqali jiddiy ravishda ko'paytirish.

Dunyo miqyosida rasmiy boshlang'ich maktabga kirish yoshiga bir yil qolganda tashkiliy ta'limda ishtirok etish darajasi 75 foiz atrofida qolmoqda, bu esa 2030–yilgacha barcha qizlar va o'g'il bolalarning sifatli maktabgacha ta'lim olishiga erishish maqsadiga erishishdan uzoqdir.

Dunyo bo'ylab boshlang'ich maktablarning qariyb to'rttdan bir qismi elektr energiyasi, ichimlik suvi va asosiy sanitariya kabi asosiy xizmatlar bilan ta'minlanmagan. Butun dunyo bo'ylab o'qituvchilarning 14 foizdan ortig'i hali ham milliy standartlarga javob bera olmaydi, 2015–yildan beri vaziyat deyarli yaxshilanmadi.

Qo'shimcha chora-tadbirlarsiz, har olti mamlakatdan faqat bittasi barcha bolalarning o'rta ta'limni tamomlashi uchun 2030–yilga mo'ljallangan maqsadni bajara oladi, taxminan, 84 million bola va yoshlar hali ham maktabga bormaydi va 300 millionga yaqin o'quvchi hayotda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan hisob va savodxonlik ko'nikmalariga erisha olmaydi⁵.

O'zbekiston Respublikasining Oliy ta'lim muassasalari soni 210 taga ko'paydi, natijada oliy ma'lumotga ega bo'lgan aholi salmog'i 9 foizdan 38 foizga sezilarli darajada oshdi. 2022–2023

⁵ <https://unstats.un.org/sdgs/report/2023/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2023-Russian.pdf>

o'quv yilidan boshlab, ta'lim kontraktlarini to'lash uchun ilk marotaba 7 yil muddatga foizsiz kredit ajratish yo'lga qo'yildi. Grant tizimining joriy etilishi, xotin-qizlarning magistraturaga jalb etilishi, talabalarga 50 foizgacha ijara to'lovi qoplanishi, yetim va talabalar uchun to'lov-kontrakt to'lovlarining qisman qoplanishi, yoshlarga e'tiborning kuchaytirilishi 53 ming nafar kam ta'minlangan talabalarga tahsil olish imkonini berdi.

Olimlar orasida xotin-qizlar ulushini oshirish maqsadida doktoranturaga kirish uchun har yili kamida 300 tadan kvota o'rinlari ajratish, belgilandi.

2022–yil 1-sentabrdan xususiy sektorda rasmiy ishlayotgan ayollarga homiladorlik nafaqasini davlat tomonidan to'lash tartibini joriy etish maqsadida joriy yilda byudjetdan 200 mlrd. so'm, 2023–yilda esa 1,7 trln so'm mablag' yo'naltirilishi ko'zda tutilgan. Ma'lumot o'rnida: 2021–yilda 2000 nafar qiz alohida grant asosida oliy ta'lim muassasalariga qabul qilingan bo'lib, natijada OTMlarga kirgan talabalarning 60 foizini xotin-qizlar tashkil etdi.

BRMga erishishni ta'minlash maqsadida erishilgan yutuqlar qatorida mavjud kamchiliklarni tuzatish maqsadga muvofiq. Xususan,

1. Barcha sohalarda sifatli ta'limni birdek ta'minlash, o'g'il bolalar va qizlar ta'limga teng imkoniyatlariga egaligini doimiy monitoring qilish; Ukraina tajribasi asosida gender ta'lim byudjet tizimini yo'lga qo'yish.
2. STEM yo'nalishida xotin-qizlar ishtirokini rag'batlantirish.
3. Oliy ta'lim muassasalarining soni bilan bir qatorda sifat ko'rsatkichlarini ham yaxshilash va ularni nazorat qilib borishning tizimlashtirilgan mexanizmini ishlab chiqish.
4. Oliy ta'limdan keyingi bosqichda band bo'lgan yoshlarning mutaxassisliklari va ular faoliyat yuritayotgan soha hamda tarqmoqlarning mutanosibligini tahlil qilish orqali kasblardagi tafovutlarni aniqlash.
5. Bitiruvchilarning bandligini tahlil qilish.

5 GENDER TENGLIK

Gender tenglikni ta'minlash hamda barcha xotin-qizlarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirish

5.1. Hamma joyda xotin-qizlarga nisbatan kamsitishning barcha shakllariga barham berish.

5.1.1. Gender tengligi va diskriminatsiyaga yo'l qo'ymaslikni rag'batlantirish, qo'llash, monitoring qilish uchun qonunchilik bazasi mavjudligi.

5.2. Xotin-qizlarga nisbatan zo'ravonlikning barcha shakllarini, shu jumladan, odam savdosi, jinsiy ekspluatatsiya hamda ekspluatatsiyaning boshqa shakllarini tugatish.

5.2.1. So'nggi 12 oy ichida hozirgi yoki sobiq yaqin sherigi tomonidan jismoniy, jinsiy yoki psixologik zo'ravonlikka duchor bo'lgan 15 va undan katta yoshdagi doimiy sherik bo'lgan ayollar, qizlarning zo'ravonlik shakllari hamda yoshi bo'yicha nisbati.

5.2.2. O'tgan 12 oy ichida yaqin sherik bo'lmaganlar tomonidan jinsiy zo'ravonlikka uchragan 15 va undan katta yoshdagi ayol-qizlarning yoshi hamda voqea joyiga qarab nisbati.

5.3. Erta nikohlar va zo'rlab nikohlashni tugatish.

5.3.1. 15 yoshgacha va 18 yoshdan oldin turmush qurgan yoki nikohda bo'lgan 20-24 yoshdagi ayollar ulushi.

5.3.2. 15-49 yoshdagi qizlar va ayollarda o'tkazilgan jarrohlik amaliyotlari ulushi.

5.4. Kommunal xizmatlar, infratuzilma va ijtimoiy himoya tizimlarini taqdim etish orqali parvarishlash va uy xo'jaligini yuritish bo'yicha haq to'lanmaydigan mehnatni tan olish hamda

BARQAROR RIVOJLANISH MAQSADLARIDA GENDER KO'RSATKICHLAR

qadrlash, milliy sharoitlarni hisobga olgan holda oilada xo'jalik yuritish uchun umumiy mas'uliyat tamoyilini rag'batlantirish.

5.4.1. Jins, yosh va joylashuv bo'yicha haq to'lanmaydigan uy xo'jaligi, parvarishlariga sarflangan vaqtning nisbati.

5.5. Xotin-qizlarning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotning barcha bosqichlarida har tomonlama ishtirok etishlarini hamda qaror qabul qilishda yetakchilik qilishlari uchun teng imkoniyatlarni ta'minlash.

5.5.1. (a) milliy parlamentlarda va (b) mahalliy hokimiyatlarda ayollar egallagan o'rinlar nisbati.

5.5.2. Rahbar lavozimlardagi ayollar ulushi.

5.6. Reproduktiv salomatlikni asrash sohasida umumqamrovli tibbiy-sanitariya yordami ko'rsatish uchun sog'liqni saqlash xizmatlaridan umumiy foydalanishni ta'minlash.

5.6.1. Kontratseptiv vositalardan foydalanish va reproduktiv salomatlik bo'yicha mustaqil qaror qabul qiladigan 15-49 yoshdagi ayollar ulushi.

5.a. Xotin-qizlarni ularning huquq va manfaatlarini ijtimoiy-iqtisodiy sohada amalga oshirishlarida qo'llab-quvvatlaydigan dasturlarni kengaytirish.

5.b. Xotin-qizlarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirishga ko'maklashish maqsadida yuqori samarali texnologiyalar, xususan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan faolroq foydalanish.

5.b.1. Mobil telefonga ega bo'lgan shaxslarning jinsi bo'yicha ulushi.

5.v. Gender tenglik tamoyillarini boshqaruvning turli bosqichlarida davlat dasturlarini qabul qilish jarayoniga to'la singdirish.

5.c. Gender tengligida barcha darajadagi ayol, qizlarning huquqlarini kengaytirish uchun asosli siyosat va samarali qonunchilikni qabul qilish hamda mustahkamlash.

5.c.1. Gender tengligi va ayollar huquqlarini kengaytirish uchun davlat mablag'larini kuzatish hamda amalga oshirish tizimiga ega mamlakatlar nisbati.

Jahonda gender tengsizligidan aziyat chekayotgan xotin-qizlarning huquqlari va manfaatlari barcha mamlakatlarda birdek ta'minlanmaganligi, xususan, 49 ta mamlakatda xotin-qizlar uydagi zo'ravonliklardan qonuniy himoyalanmaganligi, 39 ta mamlakatda ayollarga erkaklar bilan birdek mulkka egalik qilish huquqi ta'minlanmaganligi, rivojlanayotgan davlatlarning 1/3 qismida boshlang'ich ta'limda gender paritetiga erishilmaganligi, yer yuzida mutlaq qashshoqlikda yashayotgan dunyo aholisining 50% ini ayollar tashkil etadi⁶. Davlat boshqaruvida xotin-qizlar turli ko'rinishdagi cheklovlar bilan chegaralangan, 81 ta mamlakatda ayollarning umuman hokimiyatga aloqadorlik darajasi aniqlanmagan.

Dunyo 2030-yilga kelib gender tengligiga erishishga ulgurmaydi. Taxminlarga ko'ra, hozirgi taraqqiyot tezligida huquqiy himoyadagi bo'shliqlarni bartaraf etish va kamsituvchi qonunlarni bekor qilish uchun 286 yil, ish joyida rahbarlik lavozimlarida ayollarning teng vakilligini ta'minlash uchun 140 yil va milliy parlamentlarda teng vakillikka erishish uchun 47 yil kerak bo'ladi.

2022-yilda 119 mamlakatdan to'plangan ma'lumotlarga ko'ra, mamlakatlarning 55% ayollarga nisbatan to'g'ridan to'g'ri va bilvosita kamsitishlarni taqiqlovchi qonunlar mavjud emas. Mamlakatlarning yarmida milliy parlamentda ayollar uchun kvota

⁶ <https://blogs.worldbank.org/developmenttalk/no-70-world-s-poor-arent-women-doesn-t-mean-poverty-isn-t-sexist#:~:text=In%20fact%2C%20what%20we%20know,mean%20poverty%20is%20gender%20neutral.>

hali ham mavjud emas; mamlakatlarning 45 foizi teng qiymatdagi ish uchun teng haq talab qilmaydi; mamlakatlarning uchdan biridan ko'prog'i Xalqaro Mehnat Tashkiloti (XMT) standartlariga javob beradigan tug'uruq ta'tilini bermaydi; mamlakatlarning deyarli to'rtidan birida ayollarga turmush qurish va ajralish jarayonini boshlash uchun erkaklarnikidek teng huquqlar berilmagan va mamlakatlarning deyarli to'rtidan uch qismi istisnalarsiz ayollar va erkaklar uchun eng kam nikoh yoshi sifatida 18 yoshni belgilamagan.

O'zbekistonda BRM maqsadlarini milliy darajada amalga oshirish, xususan, 5-sonli maqsad asosida xotin-qizlarning siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy faolligini oshirish, xotin-qizlarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, ehtiyojmand xotin-qizlarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash davlat siyosati darajasiga ko'tarilib, O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. 5-maqsad doirasida mamlakatda bir qator islohotlar amalga oshirildi. Xususan,

1. Prezidentimizning 2022-yil 7-martdagi "Oila va xotin-qizlarni tizimli qo'llab-quvvatlashga doir ishlarni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni bilan 2022-2026-yillarda xotin-qizlarning mamlakat iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotining barcha jabhalarida faolligini oshirish bo'yicha milliy dastur hamda 2030-yilga qadar gender tenglikka erishish strategiyasi qabul qilindi.

2. Erkaklar va ayollar nikoh yoshi tenglashtirildi, ya'ni 18 yosh etib belgilandi; ayollar mehnati to'liq yoki qisman qo'llanishi taqiqlanadigan mehnat sharoiti noqulay bo'lgan ishlar ro'yxati bekor qilindi.

3. Ijtimoiy himoyaga muhtoj oilalarda voyaga yetayotgan qizlarga oliy ta'lim muassasasida tahsil olishlari uchun 4 foizli kvota ajratildi.

4. 2022-yil 9-fevraldan boshlab ayollarga pensiya hisoblashda bolani parvarishlash ta'tilida bo'lgan davri qo'shib hisoblanadigan ish staji muddati 3 yildan 6 yilga oshirildi. Bolalikdan nogironligi bo'lgan bolalarga qaragan davr ish staji sifatida inobatga olinadigan muddat 16 yoshdan 18 yoshgacha uzaytirildi⁷

5. 2022-yil sentabr oyidan xususiy korxonalar va tashkilotlarda ayollarga davlat byudjeti mablag'lari hisobidan homiladorlik va tug'ish nafaqasi belgilandi.

6. Oliy ta'lim muassasalari, texnikum va kollejlarda o'qiyotgan xotin-qizlar uchun foizsiz ta'lim kreditlari joriy qilindi, magistratura bosqichida o'qiyotgan barcha xotin-qizlarning shartnoma to'lovlarini davlat tomonidan qoplash tartibi belgilandi.

7. Ehtiyojmand oila vakillari, yetim yoki ota-onasining qaramog'idan mahrum bo'lgan talaba xotin-qizlarning ta'lim shartnomalarini mahalliy byudjetning qo'shimcha manbalari hisobidan qaytarish shartisiz qoplash tartibi joriy qilindi;

8. Aliment jamg'armasi tashkil etilib, voyaga yetmagan farzandini moddiy ta'minlashdan bo'yin tovlaganlik uchun qarzдор jinoiy javobgarlikka tortilgan taqdirda aliment to'lovlaridan yuzaga kelgan qarzдорlikni qoplab berishga yo'naltirish amaliyoti yo'lga qo'yildi.

9. Ijtimoiy faol ayollarni rahbarlik lavozimlariga tayyorlab borish, ularni o'qitish, malakasini oshirish bo'yicha o'ziga xos tizim yaratildi. Natijada rahbarlik lavozimidagi xotin-qizlar ulushi 2016-yilgi 7 foizdan 2020-yilda 12 foizga, 2022-yilda 27 foizga, hozirda 28,2% ga yetdi. Oliy Majlis Qonunchilik palatasi deputatlarining 32%, Senatda 25% ini xotin-qizlar tashkil etadi. Siyosiy partiyalarda xotin-qizlarning ulushi 44% ga, oliy ta'limda 40% ga, tadbirkorlik faoliyatida 35% ga yetdi. Rahbarlik lavozimlarida faoliyat yuritayotgan ayollarning ulushi BRMning 5-sonli maqsadi talablariga tenglashtirilmoqda.

Ushbu chora-tadbirlarga qaramay, bir qator yo'nalishlarda ma'lum bo'shliqlar saqlanib qolmoqda. Xususan,

Qaror qabul qilish jarayonida xotin-qizlarning roli representativ xarakter kasb etadi. Hukumat qarorlarini qabul qilishda ayollarning roli past. Ayollar hokimiyatning quyi bo'g'inlarida – qaror qabul qilishni o'z ichiga olmaydigan lavozimlarda ustunlik qilishadi.

Xotin-qizlar umumiy ish vaqtining uchdan ikki qismidan ko'prog'i haq to'lanmaydigan parvarish va uy ishlariga sarflanadi, erkaklarda esa bu ish vaqtining uchdan biridan kamrog'iga teng.

2018-yildan beri ishsizlik darajasidagi gender tafovuti sezilarli darajada oshgan va 2021-yilda ayollar o'rtasidagi ishsizlik darajasi erkaklarnikidan deyarli ikki baravar ko'p bo'lgan. Mamlakatda mehnatga layoqatli aholining 1,3 mln nafari ishsiz (umumiy aholi soninig 8,9%i, 2022-yil)⁷.

Mamlakatda ona va bola salomatligiga oid qator yutuqlarga erishilishiga qaramasdan, onalar va perinatal bolalar o'limi bilan bog'liq holatlar kuzatilmoqda.

Mazkur jarayonlar xalqaro tashkilotlar nigohida quyidagi yechimlar bilan kuzatilmoqda. Xususan, XMT norasmiy iqtisodiyotdan rasmiy iqtisodiyotga o'tishni rag'batlantirish uchun inklyuziv makroiqtisodiy siyosatni amalga oshirishga chaqiradi va XMT onalikni himoya qilish to'g'risidagi 183-sonli va ijtimoiy ta'minot to'g'risidagi 102-sonli konvensiyalarini ratifikatsiya qilishga chaqiradi. Shuningdek, gender tengligi va diskriminatsiyaga yo'l qo'ymaslik uchun jamiyatda gender stereotiplardan holi madaniyatni shakllantirish muhimligi ta'kidlanadi.

⁷ Stat.uz

6 TOZA SUV VA SANITARIYA

Barcha uchun suv resurslari va sanitariyaning mavjudligi hamda ulardan oqilona foydalanishni ta'minlash

6.1. 2030-yilgacha barcha uchun toza ichimlik suvidan umumiy va teng huquqli foydalanish imkoniyatini ta'minlash.

6.2. 2030-yilgacha tegishli sanitariya-gigiyena vositalaridan umumiy va teng huquqli foydalanish imkoniyatini ta'minlash, bunda aholining ijtimoiy zaif qatlami ehtiyojlariga alohida e'tibor qaratish.

6.2.1. Xavfsiz sanitariya xizmatlaridan, shu jumladan, qo'lni sovun va suv bilan yuvish vositalaridan foydalanuvchi aholining nisbati.

6.3. 2030-yilgacha suv muhitining har qanday, jumladan, quruqlikdagi faoliyat natijasida ifloslanishini sezilarli ravishda kamaytirish hamda oqova suvlarni xavfsiz tarzda qayta ishlatish hajmini oshirish.

6.4. 2030-yilgacha iqtisodiyotning barcha sektorlarida suvdan foydalanish samaradorligini sezilarli oshirish.

6.5. 2030-yilgacha barcha darajalarda suv resurslarining kompleks, shu jumladan, zaruratga ko'ra transchegaraviy hamkorlik asosida boshqarilishini ta'minlash.

6.6. 2030-yilgacha suv bilan bog'liq ekotizimlar, shu jumladan, tog'lar, o'rmonlar, suvli-botqoqli hududlar, daryolar, suvli qatlamlar va ko'llarning qo'riqlanishi va tiklanishini ta'minlash.

6.b. Fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarining suv xo'jaligi va sanitariyani yaxshilash ishidagi ishtirokini qo'llab-quvvatlash va mustahkamlash.

BARQAROR RIVOJLANISH MAQSADLARIDA GENDER KO'RSATKICHLAR

Jahonda milliardlab odamlar hanuzgacha xavfsiz ichimlik suvi, sanitariya va gigiyenadan mahrum. Dunyoning ko'p joylarida suv tanqisligi tobora ortib borayotgan muammo bo'lib, mojarolar va iqlim o'zgarishi uni yanada kuchaytirmoqda. Bundan tashqari, suvning ifloslanishi ko'plab mamlakatlarda ham inson salomatligiga, ham atrof-muhitga ta'sir ko'rsatadigan asosiy muammodir.

2030-yilga borib umumiy foydalanish imkoniyatiga erishish uchun ichimlik suvi sohasidagi hozirgi global rivojlanish sur'atlaridan olti baravar, sanitariya-gigiyenadan foydalanishda besh baravar va gigiyenadan foydalanishda uch baravar ko'proq talab qilinadi. 6-maqсадga erishish yo'lga qaytish uchun infratuzilma investitsiyalarini keskin oshirish, tarmoqlararo muvofiqlashtirishni yaxshilash va iqlim o'zgarishini yumshatish bo'yicha harakatlar talab etilishi taxmin qilinmoqda.

Erishilgan natijalarga qaramay, 2022-yilda 2,2 milliard kishi xavfsizlik talablariga muvofiq tashkil etilgan ichimlik suvi xizmatlaridan, 3,5 milliard kishi xavfsizlik talablariga muvofiq tashkil etilgan sanitariya xizmatlaridan va 2,0 milliard kishi⁸ asosiy gigiyena xizmatlaridan foydalanish imkoniyatiga ega emasligi namoyon bo'ldi.

O'zbekiston yarim quruq mintaqada joylashgan davlat bo'lib, kerakli suv resurslarining 80 foizini daryolarning yuqori qismida joylashgan qo'shni davlatlardan oladi. Daryoning quyi qismida joylashgan. O'zbekiston ikki asosiy transchegaraviy daryolar (Sirdaryo va Amudaryo) suvidan qishloq xo'jaligining ehtiyojlari uchun foydalanadi. Mamlakat sug'oriladigan dehqonchilikka juda bog'liq, bu yalpi ichki mahsulotning 17 foizini tashkil qiladi. Qishloq xo'jaligi to'g'ridan to'g'ri va bilvosita O'zbekiston aholisining qariyb 40 foizini ish bilan ta'minlaydi va deyarli barcha asosiy ekinlarni sug'orishga bog'liq. O'zbekistonda yillik suv iste'moli o'rtacha 51

⁸ <https://nsdg.stat.uz/uz/goal/9>

km³ ni tashkil etadi, shundan qariyb 46,8 km³ yoki 90 foizi qishloq xo'jaligida foydalaniladi.

Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, shaharlarning 88 foizga yaqini va qishloq aholisining 79 foizi quvurlar orqali uzatiladigan suvdan foydalanish imkoniyatiga ega. Biroq foydalanuvchilarning atigi 17 foizi doimiy foydalanish imkoniyatiga ega va 65 foiz foydalanuvchilar kuniga olti soatdan kam vaqt davomida suv olishadi. Vaziyat, ayniqsa, asbob-uskunalarining uzilishlari tez-tez uchraydigan yoki umuman markazlashtirilgan suv ta'minoti tizimi mavjud bo'lmagan qishloq joylarda qiyin.

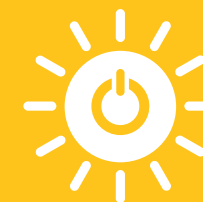
Xavfsiz tozalanadigan oqova suvlarning ulushi 92% deya baholansa-da, mazkur suvlardan foydalanadigan aholi ulushi juda kam. Shuningdek, suvning ifloslanish indeksi ham ortib bormoqda.

Kelajakda suvga bo'lgan talabni baholash shuni ko'rsatadiki, bugungi kunda sug'orish va boshqa ehtiyojlar uchun suvga ehtiyoj to'liq qondirilmayapti va iqlim o'zgarishi sharoitida Markaziy Osiyoda suv resurslari taqchilligi sezilarli darajada oshadi. Amudaryo va Sirdaryoning drenaj havzalari ko'paygan taqdirda ham, suv hajmi o'sib borayotgan talabni qondirmaydi. Bu holda tanqislik 8 foizni tashkil etadi, xuddi shu zaxirada esa 15 foizni. Ammo oqim kamaytirilsa, kamomad 33 foizga yetadi.

Shu va shu kabi salbiy ko'rsatkichlarning oldini olish maqsadida suvdan oqilona foydalanish mexanizmini doimiy tarzda takomillashtirib borish, suv resurslari samaradorligini yanada oshirish, zamonaviy texnologik yondashuvlardan unumli foydalanishga oid ilmiy tadqiqot ishlarini amalga oshirish hamda xalqaro grant va loyihalarni ko'proq jalb qilish maqsadga muvofiq.

7 BARQAROR VA ISHONCHLI ENERGIYA

Arzon, ishonchli, barqaror va zamonaviy energiya manbalaridan barcha uchun umumfoydalanish imkoniyatini ta'minlash

7.1. 2030-yilgacha arzon, ishonchli va zamonaviy energiya ta'minotidan umumiy foydalanishni yaxshilash.

7.1.2. Birlamchi toza yoqilg'i va texnologiyaga tayanadigan aholi ulushi.

7.2. 2030-yilgacha jahon energetika muvozanatida tiklanuvchan manbalardan olinadigan energiya ulushini jiddiy ravishda ko'paytirish.

7.3. 2030-yilgacha energiya samaradorligini kuchaytirish bo'yicha global ko'rsatkichni ikki baravar oshirish.

7.b. 2030-yilgacha zamonaviy va barqaror energiya bilan ta'minlash uchun infratuzilmani kengaytirish hamda texnologiyalarni modernizatsiya qilish.

Dunyo barqaror energiya maqsadlariga erishish yo'lida muvaffaqiyat qozonishda davom etmoqda, ammo bu tez sur'atlarda emas. Agar hozirgi ko'rsatkichlar davom etsa, 2030-yilga kelib 660 millionga yaqin odam hali ham elektr energiyasi tanqisligidan aziyat chekadi. Shuningdek, 675 million kishi hali ham tarmoqdan tashqarida, 2,3 milliard kishi esa ovqat tayyorlash uchun xavfli va ifloslantiruvchi yoqilg'idan foydalanadi. Elektr energetikasi sohasida qayta tiklanadigan manbalar energiya iste'molining deyarli 30 foizini ta'minlaydi, lekin isitish va transport sohalarida muammolar saqlanib qolmoqda. Rivojlanayotgan mamlakatlar qayta tiklanadigan energiya manbalarini joriy etish bo'yicha yillik o'sish sur'ati 9,6 foizni tashkil etdi, ammo katta ehtiyojlarga qaramay, toza energiyani qo'llab-quvvatlash uchun xalqaro moliyaviy resurslar oqimi energetika sektori pasayishda davom etmoqda.

Global iqtisodiy istiqbolga oid noaniqlik energiya narxlarida sezilarli o'zgaruvchanlikni keltirib chiqarishda davom etmoqda, bu esa ba'zi mamlakatlarni qayta tiklanadigan energiya manbalariga sarmoyalarni ko'paytirishga, boshqalari esa "yashil o'tish" ni xavf ostiga qo'yib, ko'mirga qaramligini oshirishga majbur qilmoqda. Agar hozirgi sur'at davom etsa, 2030-yilga kelib 660 millionga yaqin odam hali ham elektr energiyasidan foydalana olmaydi va deyarli 2 milliard kishi ovqat tayyorlashda ifloslantiruvchi yoqilg'i va texnologiyalardan foydalanishda davom etadi. 2030-yilga kelib hamma uchun energiya manbalaridan foydalanishni ta'minlashda biz elektrlashtirishni tezlashtirishimiz, qayta tiklanadigan energetikaga investitsiyalarni ko'paytirishimiz va elektr tarmoqlarini yaxshilashga sarmoya kiritishimiz kerak. Elektr energiyasidan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lgan dunyo aholisining ulushi 2015-yildagi 87 foizdan 2021-yilda 91 foizga oshdi. 2019-yildan 2021-yilgacha elektrlashtirish darajasi oshdi. 2021-yilda dunyo aholisining 71 foizi toza yoqilg'i va texnologiyalaridan ovqat pishirishda foydalanish imkoniyatiga ega bo'lgan bo'lsa, 2015-yilda bu ko'rsatkich 64 foizni tashkil etgan.

O'zbekiston ulkan foydali qazilmalarga, shu jumladan, uglevodorod zaxiralariga ega. British Petroleum tahlillariga asosan O'zbekiston tabiiy gaz ishlab chiqarish bo'yicha dunyoda 17-o'rinni, zaxiralari bo'yicha esa 24-o'rinni egallaydi. Biroq resurslar tezda kamayib bormoqda va hozirgi ishlab chiqarish sur'atlarida zaxiralar 2035-yilga qadar tugaydi. Bundan tashqari, O'zbekiston iqtisodiyoti dunyoda eng ko'p energiya talab qiladigan sohalardan biridir. Masalan, mamlakat yalpi ichki mahsulotining energiya zichligi qo'shni Qozog'istonga nisbatan 35 foiz va Germaniyaga qaraganda uch baravar yuqori. Ishlab chiqarish jarayonida ko'pincha eskirgan texnologiyalardan foydalanadigan sanoat tarmog'i mamlakatda iste'mol qilinadigan barcha energiyaning qariyb 40 foizini tashkil etadi.

O'zbekiston hukumati past uglerodli rivojlanish strategiyasida uchta sektorni energiya iste'moli va issiqxona gazlari chiqindilarini hisobga oladigan ustuvor yo'nalish sifatida belgilab berdi: elektr energiyasini ishlab chiqarish, issiqlik ta'minoti va binolar. Xususan, uy-joy sektori (asosan, turarjoy binolari) energiya iste'moli bilan bog'liq issiqxona gazlari chiqindilarining yarmini tashkil etadi (yiliga, taxminan, 80 million tonna CO₂-ekv.). Aholining kutilayotgan barqaror o'sishini hisobga olgan holda (BMT hisob-kitoblariga ko'ra, kelgusi 15 yil ichida O'zbekiston aholisi 20 foizga ko'payadi), yangi qurilishlar, turarjoy binolarida energiya iste'moli o'sishi bilan birga chiqindilar 2050-yilga kelib 30 foizga ko'payishi kutilmoqda. 2030-yilga kelib, O'zbekiston hukumati iqtisodiyotning energiya sarfini qariyb 50 foizga kamaytirishga, shuningdek, hamma uchun arzon, ishonchli, barqaror va zamonaviy energiya manbalaridan foydalanishni ta'minlashga intilmoqda. Shu maqsadda iqtisodiyotning energiyani ko'p talab qiladigan tarmoqlarini modernizatsiya qilishga qaratilgan davlat dasturlari amalga oshirilmoqda.

Mazkur holat BRM bo'yicha ma'lum ko'rsatkichlarda progres kuzatilsa-da, ba'zilarida orqaga siljish kuzatilmoqda. Xususan, umumiy ishlab chiqarilgan elektroenergiya hajmida qayta tiklanadigan energiya manbalari hisobidan ishlab chiqarilgan elektroenergiyaning ulushi o'tgan yillarga nisbatan kamaygan, 11.8 % (2015)dan 9,3% (2022)⁹.

⁹ <https://nsdg.stat.uz/uz/goal/10>

8 MUNOSIB MEHNAT VA IQTISODIY O'SISH

Samarali bandlikni oshirish hamda erkaklar va xotin-qizlarni munosib ish bilan ta'minlash asosida barqaror va umumqamrovli iqtisodiy o'sishga ko'maklashish

8.1. 2030-yilgacha yalpi ichki mahsulot hajmining aholi jonboshiga nisbatan hisoblaganda ikki baravar o'sishini ta'minlash.

8.2. Diversifikatsiya, texnik modernizatsiyalash va innovatsion faoliyatni rivojlantirish vositasida iqtisodiyotda samaradorlikning o'sishiga erishish, bunda yuqori qo'shilgan qiymat va mehnattalab sektorlarga alohida e'tibor qaratish.

8.3. Mehnat bozorida faol va sust chora-tadbirlarni amalga oshirish, xususiy mulkni muhofaza qilish, kichik va yirik biznesni hamda xususiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash hamda tezkor rivojlantirishdagi to'siqlarni bartaraf etish orqali aholini, ayniqsa, yoshlar, nogironlarni munosib ish bilan ta'minlash va samarali bandlikni kengaytirishga yo'naltirilgan qulay shart-sharoit yaratish.

8.3.1. Qishloq xo'jaligidan tashqari norasmiy bandlikning jinsi bo'yicha ulushi

8.4. 2030-yilning oxirigacha bo'lgan butun muddat davomida iste'mol qilish va ishlab chiqarish tizimlarida resurslardan foydalanishning global samaradorligini asta-sekin oshirib borish hamda iste'mol va ishlab chiqarishning oqilona modellardan foydalanishga o'tish bo'yicha o'n yillik harakatlar strategiyasida ko'zda tutilganidek, iqtisodiy o'sish atrof-muhit holatining yomonlashuvi bilan birga kechmasligiga intilish.

8.5. 2030-yilgacha barcha xotin-qizlar va erkaklarni, shu jumladan, yoshlar va nogironlarni barqaror va samarali bandlik

BARQAROR RIVOJLANISH MAQSADLARIDA GENDER KO'RSATKICHLAR

hamda munosib ish bilan, shuningdek, teng qiymatli mehnat uchun teng ish haqi to'lanishini ta'minlash.

8.5.1. Ayol va erkak xodimlarning kasbi, yoshi, nogironligi bo'yicha o'rtacha soatlik ish haqi.

8.6. 2020-yilgacha ishlamayotgan, o'qimayotgan va kasbiy malakalarni egallamayotgan yoshlarning ulushini jiddiy ravishda qisqartirish.

8.6.1. Ta'lim, ish yoki ta'limda bo'lmagan yoshlar (15–24 yosh) ulushi.

8.7. Bolalar mehnati hamda majburiy mehnatning eng yomon shakllariga yo'l qo'ymaslikni nazorat va monitoring qilishni kuchaytirish.

8.7.1. Bolalar mehnatida 5–17 yoshdagi bolalarning jinsi va yoshi bo'yicha nisbati.

8.8. Ishchi xodimlarning mehnat huquqlarini himoya qilish va ular uchun xavfsiz mehnat sharoitlarini ta'minlash.

8.8.1. Migrantning jinsi va holati bo'yicha halokatli o'limga olib kelmaydigan mehnat jarohatlari darajasi.

8.8.2. Xalqaro Mehnat Tashkiloti (XMT) manbalariga va milliy qonunchilikka asoslangan mehnat huquqlariga muvofiqlik darajasini (birlashmalar va jamoaviy muzokaralar erkinligi), jinsi, migratsiya holati bo'yicha ajratish.

8.9. 2030-yilgacha yangi ish o'rinlarini yaratish hamda mahalliy mahsulotga bo'lgan talabni kuchaytirishga ko'maklashuvchi turizmning barqaror rivojlanishini ta'minlash.

8.9.2. Umumiy hajmida barqaror turizm ish o'rinlarining ulushi.

8.10. Milliy moliyaviy muassasalarning barchaning bank, sug'urta va moliyaviy xizmatlardan bemaolol foydalanishini rag'batlantirish va kengaytirish layoqatini mustahkamlash.

8.10.2 Bank yoki boshqa moliya institutida mobil pul xizmati hisob raqamiga ega bo'lganlar (15 yosh va undan katta) ulushi.

8.b. 2020 yilgacha yoshlar bandligini ta'minlash bo'yicha global strategiyani ishlab chiqish va amalga kiritish hamda Xalqaro Mehnat Tashkilotining ish o'rinlari haqidagi Global paktini amalga oshirish.

2020-yilda COVID-19 pandemiyasi tufayli keskin pasayishdan so'ng mehnat unumdorligi 2021-yilda 2,4 foizga oshdi. 2022 yilda mehnat unumdorligining o'sishi sekinlashdi va 0,5 foizni tashkil etdi. 2022-yilda butun dunyo bo'ylab norasmiy bandlik ulushi 58,0 foizni tashkil etdi, ya'ni 2 milliardga yaqin kishi kafolatlanmagan bandlik asosida ishlagan, ularning aksariyati ijtimoiy himoyaning hech qanday shakliga ega emas edi. 2022-yilda global ishsizlik darajasi sezilarli darajada pasayib, 2020-yildagi 6,9 foizdan 5,8 foizga tushdi, chunki iqtisodiyot COVID-19 pandemiyasi keltirib chiqargan zarbadan tiklana boshladi.

COVID-19 inqirozi davrida ijtimoiy himoya qamrovi kengayganiga qaramay, 4 milliarddan ortiq odam butunlay himoyasiz qolmoqda. Dunyo aholisining ko'plab zaif qatlamlari, jumladan, yoshlar va qariyalar qonun bilan belgilangan ijtimoiy himoya dasturlaridan chetda qolmoqda.

Pandemiyadan oldin norasmiy bandlik darajasi 2015-yildagi 58,6 foizdan 2019-yildagi 57,8 foizgacha sekin pasayib bordi. Biroq o'zini o'zi izolyatsiya qilish rejimlarini joriy etish va COVID-19 tarqalishining oldini olish choralari ko'rish norasmiy sektorda, ayniqsa, ayollar uchun nomutanosib ish o'rinlarining yo'qolishiga olib keldi. Keyinchalik tiklanish, asosan, norasmiy bandlikning o'sishi bilan bog'liq bo'lib, bu kichik o'sishga olib keldi.

Norasmiy sektor ulushini oshirish, 2022-yilda 58,0 foizni tashkil etish. Bu ijtimoiy himoyaga ega bo'lmagan, xavfsiz ish bilan band bo'lgan, taxminan, 2 milliard ishchiga to'g'ri keladi. Eng xavotirli holat 2022-yilda norasmiy bandlik darajasi 89,7 foizni tashkil etgan va 2015-yildan beri vaziyat yaxshilangani

yo'q, Sahroyi Kabir, Janubiy Afrika, Markaziy va Janubiy Osiyoda ham norasmiy bandlikning yuqori sur'atlari saqlanib turibdi: mos ravishda 87,2 va 84,8 foiz. Ish bilan bandlikni ta'minlash jarayonida ayollar eng achinarli ahvolda qoldi: 2022-yilda ayollar uchun yaratilgan ish o'rinlarining beshdan to'rt qismi norasmiy sektorda, mazkur ko'rsatkichlar erkaklar uchun atigi uchdan ikki qismni tashkil etadi. Yosh ayollar ta'lim, ish yoki malakaga ega bo'lmaganlar orasida yoshlarga qaraganda ikki baravar ko'proq.

2021-yilda ishga tushirilgan BMTning Bandlik va aholini ijtimoiy muhofaza qilish bo'yicha global akseleratori munosib ish o'rinlarini yaratish, universal ijtimoiy qo'llab-quvvatlashni ta'minlash va uglerodsiz kelajak sari harakatlanish uchun samarali vosita hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 20-oktyabrda "Aholi bandligi to'g'risida"gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 28-apreldagi "2021-yilda yangi ish o'rinlarini tashkil etish va aholi bandligiga ko'maklashish bo'yicha davlat dasturi to'g'risida"gi Qarori, "Xalqaro Mehnat Tashkilotining mehnat xavfsizligi va gigiyenasiga ko'maklashish asoslari to'g'risida"gi 187-sonli Konvensiyasini ratifikatsiya qilish to'g'risida"gi Qonuni qabul qilindi. O'zbekistonning iqtisodiy rivojlanishi 2030-yilgacha bo'lgan davrda BRM ning xalqaro miqyosda qabul qilingan ta'riflari va xususiyatlariga muvofiq barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi. 2030-yilgacha bo'lgan davrda O'zbekistonni iqtisodiy rivojlantirish bo'yicha maqsadlarda milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish asosida yalpi ichki mahsulotning 2030-yilga qadar kamida 2 baravar ko'payishi ko'zda tutilmoqda.

Bugungi kunda mamlakat aholisining 60 foizidan ortig'ini yoshlar tashkil etadi. Shu bois "kreativ jamiyat" barpo etish, yuksak intellektual salohiyatli va ilm-fanning aniq sohalari bo'yicha chuqur bilimga ega bo'lgan kreativ fikrlovchi mutaxassislarni

tayyorlash ustuvor vazifalar sirasiga kiradi. Bilimli yoshlar, albatta, jamiyatda o'z o'rnini topmasdan qolmaydi. Shu sababli bandlikni ta'minlashda ta'lim-tarbiyaga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Ayni paytda respublika bo'ylab faoliyat ko'rsatayotgan 26 ta "Ishga marhamat" monomarkazi, 53 ta kasb-hunarga o'qitish markazi, 539 ta kasb-hunar markazi, mahallalardagi o'quv markazlari orqali mehnat bozorida talab katta bo'lgan 70 dan ortiq kasb bo'yicha ishsiz fuqarolarga ta'lim berilmoqda. Amalga oshirilgan chora-tadbirlar natijasida ishsizlik darajasi 8,9 foizga tushirildi. Qashshoqlik darajasi ko'rsatkichi 17 foizdan 14,1 foizga¹⁰ kamaygan.

Istiqboldagi ustuvor vazifa sifatida O'zbekistonda qashshoqlik darajasini 12 foizgacha kamaytirish rejalashtirilgan.

Olib borilayotgan tizimli islohotlarga qaramay, O'zbekistonda ishsizlik darajasi ortib bormoqda. O'zbekistonda hali-hanuz norasmiy bandlik darajasi ko'rsatkichlari yuqoriligicha saqlanib qolmoqda. Mamlakatda mehnatga layoqatli aholining 1,3 mln nafari ishsiz. Xususan, umumiy hisobda 43,8 % aholi norasmiy sektorda band.

8-maqсадga erishish uchun moliyaviy tizimni o'sib borayotgan qarz, noaniq iqtisodiy prognoz va savdo tangliklari bilan kurashish hamda yoshlar uchun munosib ish o'rinlari mavjudligi, shu bilan birga, adolatli ish haqini ta'minlash uchun katta islohotlar amalga oshirish talab etiladi.

¹⁰ https://uza.uz/uz/posts/behzod-musaev-mamlakatimizda-mehnatga-layoqatli-aholining-13-millioni-ishsiz_456471

9 INDUSTRIALIZATSIYA, INNOVATSIYA VA INFRATUZILMA

Barqaror infratuzilmani yaratish, umumqamrovli va barqaror sanoatlashuv va innovatsiyalarga ko'maklashish

9.1. Iqtisodiy rivojlanishda odamlar farovonligini qo'llab-quvvatlash maqsadida sifatli, ishonchli, barqaror va chidamli infratuzilmani, shu jumladan, hududiy, transchegaraviy infratuzilmani rivojlantirish, bunda barcha uchun arzon va teng huquqli foydalanishni ta'minlash.

9.2. Umumqamrovli barqaror sanoatlashuvga ko'maklashish va ishlov beruvchi tarmoqlarning oldinlab rivojlanishi, resurs tejovchi ekologik xavfsiz texnologiyalarni keng qo'llash orqali mavjud korxonalarni modernizatsiyalash hamda yangilarini tashkil etish yo'li bilan 2030-yilgacha sanoat ishlab chiqarishining yalpi ichki mahsulotdagi ulushini 40 foizga yetkazish.

9.3. Mayda sanoat korxonalari va kichik korxonalarning moliyaviy xizmatlardan, shu jumladan, arzon kreditlardan foydalanish imkoniyatini kengaytirish hamda ishlab chiqarish-sotish zanjirlarida qo'shilgan qiymatni hosil qilish va bozorlarga integratsiyalashuvni kuchaytirish.

9.4. 2030-yilgacha infratuzilmani modernizatsiyalash va sanoat korxonalarini qayta jihozlash, resurslardan foydalanish hamda sof va ekologik xavfsiz texnologiyalarva ishlab chiqarish jarayonlaridan keng foydalanish hisobidan ularni barqaror qilish, bunda barcha manfaatdor mamlakatlarning ularning individual imkoniyatlariga muvofiq ishtirokini ta'minlash.

9.5. Iqtisodiyot tarmoqlarining texnologik salohiyatini oshirishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlarni, jumladan, innovatsion

faoliyat uchun qulay shart-sharoit yaratish va ilmiy tadqiqot hamda konstruktorlik sohasidagi xodimlar sonini jiddiy ravishda ko'paytirish orqali jonlantirish.

9.5.2 Bir million aholiga tadqiqotchilar ulushi (to'liq ish vaqti ekvivalentida).

9.b. Mahalliy texnologiyalar sohasidagi ishlanmalar, tadqiqotlar va innovatsiyalarni, jumladan, sanoatning diversifikatsiyasi uchun qulay bo'lgan siyosiy iqlimni yaratish va xomashyo sohalarida qo'shilgan qiymatni ko'paytirish orqali qo'llab-quvvatlash.

9.v. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatini jiddiy ravishda kengaytirish hamda internet tarmog'idan umumiy va arzon foydalanishni ta'minlash

Iqtisodiy o'sishning yana bir muhim omili – bu yangi ish o'rinlari yaratish yoki ishlab chiqarishning energiya samaradorligini oshirish kabi iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik xarakterdagi muammolarning uzoq muddatli yechimini topishda muhim rol o'ynaydigan texnologik taraqqiyot va innovatsiyalar. Bugungi kunda tadqiqot va innovatsiyalarga sarmoya kiritish dunyo hukumatlari uchun

ustuvor vazifaga aylanmoqda. Mutaxassislarning fikriga ko'ra, bugungi kunda, taxminan, 1–1,15 milliard kishi ishonchli telefon xizmatlaridan foydalanish imkoniyatiga ega emas, 4 milliarddan ortiq odam hali ham Internetga ulana olmaydi, ularning 90 foizi rivojlanayotgan mamlakatlarda istiqomat qiladi. Ushbu raqamli tafovutni bartaraf etish axborot va bilimlarga teng kirishni ta'minlash, innovatsiyalar va tadbirkorlikni rag'batlantirish uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega.

COVID-19 pandemiyasi sababli ishlab chiqarish sanoatining tiklanishi qisman va notekisligicha qolmoqda. Global ishlab chiqarish o'sishi 2021-yildagi 7,4 foizdan 2022-yilda 3,3 foizgacha sekinlashdi. Kam rivojlangan mamlakatlarda (LDC) 2030-yilgacha yalpi ichki mahsulotdagi (YIM) ishlab chiqarish ulushini ikki baravarga oshirish haqidagi BRM maqsadlariga erisha olmayapti.

Sanoatda o'sish sur'atlari yuqori texnologik rivojlanishlarni qamrab olganligi bilan ijobiy ko'rsatkichlarga erishgan bo'lsa-da, xususan, 2022-yil holatiga ko'ra, dunyo aholisining 95 foizi keng polosali mobil aloqa tarmoqlari bilan qamrab olingan, biroq ayrim hududlarda hali ham tegishli xizmat ko'rsatilmayapti.

Energiyaning yonishi va sanoat jarayonlaridan kelib chiqadigan global karbonat angidrid (CO₂) emissiyasi 0,9 foizga oshib, barcha vaqtlardagi eng yuqori ko'rsatkichga – 36,8 milliard metrik tonnaga yetdi, bu global YIM o'sishidan ancha past¹¹.

O'zbekiston BRM 9-maqсад doirasida innovatsion rivojlantirish strategiyasini amalga oshirilishi natijasida iqtisodiyot tarmoqlari va ijtimoiy sohada, shu jumladan, qishloq xo'jaligi, energetika, qurilish, ta'lim, sog'liqni saqlashda innovatsion va texnologik rivojlanishni ta'minlash hamda rag'batlantirish borasida katta yutuqlarga erishib kelmoqda. Xususan, mamlakat 81

¹¹ <https://unstats.un.org/sdgs/report/2023/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2023-Russian.pdf>

ta indikator bo'yicha baholanadigan Global innovatsion indeks reytingida 2015-yilga nisbatan 36 ta pog'onaga ko'tarilib, innovatsiya va ilm-fan sohalariga Davlat byudjetidan ajratiladigan yillik mablag'lar hajmi 2018-yilga nisbatan 3 baravarga oshirildi va 1,5 trillion so'mga yetkazildi.

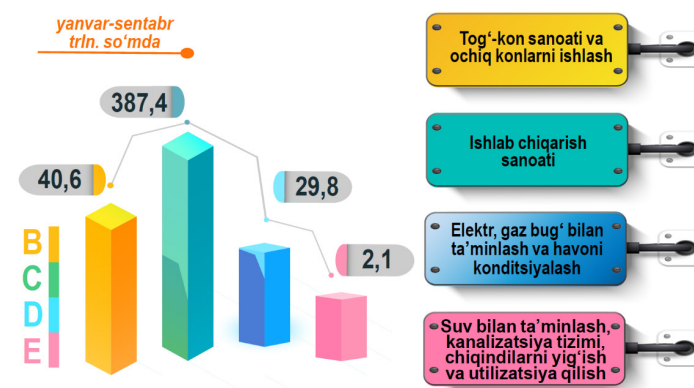
So'nggi 4 yilda innovatsion faoliyatni moliyalashtirish bo'yicha maxsus institutlar (innovatsion jamg'armalar, venchur tashkilotlar va boshqalar) soni 28 taga yetkazildi. 2018-yildan boshlab har yili o'tkazilayotgan Xalqaro innovatsion g'oyalar haftaligi — "Innoweek.uz" xorijiy innovatsion va ilmiy markazlar, investitsion fondlar, texnologik agentliklar, texnoparklar va biznes-inkubatorlarni bir maqsad yo'lida jamlovchi innovatsion texnologiyalar platformasiga aylanib ulgurdi.

"2022–2026-yillarda Yangi O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasi" doirasida 2022-yilda boshlangan keng ko'lamlı islohotlar barqaror rivojlanish sohasidagi maqsad va vazifalarga to'liq mos keladi. O'zbekiston barqaror rivojlanish yo'lidagi 9-maqsad yo'lida o'zgarishlar dasturini ilgari surishda sezilarli muvaffaqiyatlarga erishmoqda.

Shuningdek, 2022-yil 6-iyulda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-165-son Farmoniga binoan 2022–2026-yillarda O'zbekiston Respublikasining innovatsion rivojlanish strategiyasi qabul qilindi. Mazkur strategiyaga binoan 2026-yilga kelib mamlakat Global innovatsion indeks reytingi bo'yicha jahonning 56 ta ilg'or mamlakati qatoriga kirishiga erishishni bosh maqsad qilib qo'ygan. Ilmiy va oliy ta'lim tashkilotlarining ilmiy faoliyati bo'yicha baholash hamda yangi ilmiy ishlanma va texnologiyalar yaratish loyihalarini moliyalashtirishning yangi tizimlarini ishlab chiqish, investitsion loyihalarda innovatsiyalarni joriy qilish, hududlarda o'zlashtiriladigan investitsiya loyihalarini texnologik yechimlar bilan to'ldirish, shu yo'nalishlarga investitsiya olib

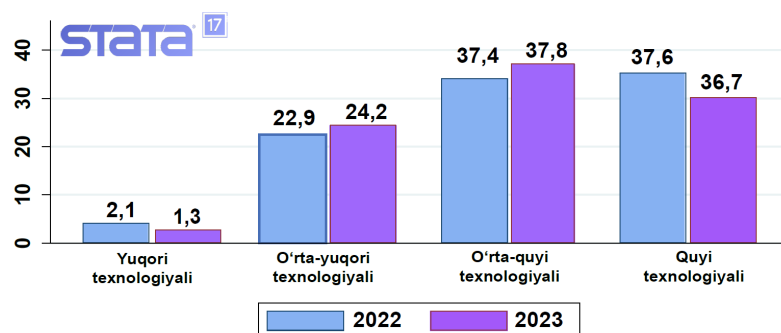
kelinish, innovatsion faoliyat subyektlari (sanoat ishlab chiqarish tashkilotlari) sonini 613 tadan 2250 tagacha yetkazish, innovatsion tadbirkorlik natijasida yaratiladigan yangi ish o'rinlari sonini 4 baravarga oshirish; ichki va tashqi bozorlarda tijoratlashtirish natijasida yaratiladigan yangi innovatsion ishlanmalar sonini 2 baravarga oshirish, innovatsion faoliyatni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashning institutsional mexanizmlarini takomillashtirish orqali innovatsion faol tashkilotlar ulushini oshirish kabi bir qator pirovard maqsadlar belgilangan.

Bugungi kunda respublikada 70,3 mingta sanoat korxonalari faoliyat ko'rsatmoqda. 2023- yilning yanvar-sentabr oylarida ishlab chiqaradigan sanoat korxonalari tomonidan ishlab chiqarilgan mahsulotlar hajmi 387,4 trln so'mni yoki jami sanoat mahsulotlari hajmidagi ulushi 84,2% ni tashkil etdi.

Manba: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi statistika agentligi.

O'tgan yilning mos davri bilan solishtirganda ishlab chiqaradigan sanoat tarkibida yuqori texnologiyali tarmoqning ulushi 1,3% ni (2022-yilning yanvar-sentabr oylarida – 2,1%), o'rta-yuqori texnologiyali – 24,2% (22,9%), o'rta-quyi texnologiyali – 37,8% (37,4%), quyi texnologiyali 36,7% (37,6%)ni tashkil etgan.

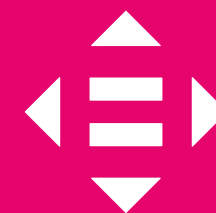
Manba: www.stat.uz

Barqaror rivojlanish maqsadlarining ta'minlanishida ilmiy-tekshirish va tajriba-konstruktorlik ishlab chiqishlar, ya'ni innovatsiya jarayonining o'rni samarali hisobdorlik va milliy siyosatni ishlab chiqish harakatlarini muntazam muvofiqlashtirish ham muhim.

Shu bilan birga, iqtisodiyotning real sektorida ilmiy va innovatsion ishlanmalarni tijoratlashtirish darajasi, ilm-fan, ta'lim va sanoat o'rtasidagi hamkorlik aloqalari nisbatan past bo'lib qolmoqda.

10 TENGSIZLIKNI QISQARTIRISH

Mamlakat ichida tengsizlikni uning barcha ko'rinishlarida qisqartirish

10.1. Bu 10.1-vazifa. 2030-yilgacha aholining eng kam ta'minlangan 40 foizi daromadlarining mamlakat bo'yicha o'rtacha darajadan oshishiga erishish va daromadlari o'sishini qo'llab-quvvatlash.

10.2. Barcha odamlarning, ularning yoshi, jinsi, nogironligi mavjudligi, millati, dini va ijtimoiy maqomidan qat'iy nazar, ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy hayotda faol ishtirok etishini qonunchilik yo'li bilan qo'llab-quvvatlash va rag'batlantirish.

10.2.1. Yoshi, jinsi va nogironligi bo'yicha o'rtacha daromadning 50% idan kam mablag'ga yashaydigan odamlarning nisbati.

10.3. Qonunchilikning kamsitishga qarshi me'yor va qoidalarining amalda, ayniqsa, aholining ijtimoiy zaif qatlamlariga nisbatan, to'liq va so'zsiz bajarilishini ta'minlash.

10.3.1. Inson huquqlari bo'yicha xalqaro qonunchilikda taqiqlangan diskriminatsiya asosiga ko'ra oldingi 12 oy ichida shaxsan o'zini kamsitilgan yoki ta'qib qilinganligini his qilgani haqida xabar bergan aholining nisbati (**)

10.4. Tegishli siyosatni, ayniqsa, byudjet-soliq siyosatini hamda ish haqi va ijtimoiy himoya masalalari bo'yicha siyosatni qabul qilish, asta-sekin ko'proq tenglik ta'minlanishiga erishish.

10.5. Tartibga solingan, xavfsiz, boshqariladigan mehnat migratsiyasi va samaralimigratsiya siyosatiga ko'maklashish.

Pandemiyadan oldin aksariyat mamlakatlarda aholining eng quyi 40 foizining daromadlari mamlakatdagi o'rtacha ko'rsat-

kichdan tezroq o'sgan. Pandemiya oqibatlari va dunyo mintaqalaridagi notekis tiklanish bu tendensiyaning bekor qilish va global tengsizlikni yanada kuchaytirish bilan tahdid qilmoqda. Rekord miqdordagi odamlar mojarolar va iqtisodiy qiyinchiliklardan qochishga majbur. 2022-yilning o'rtalariga kelib, dunyodagi har 251 kishidan biri qochqin bo'lgan, bu tarixda qayd etilgan eng yuqori ko'rsatkichdir. 10-maqсадga erishish ish haqi tengsizligi va mamlakat ichida va davlatlar o'rtasida resurslardan tengsiz foydalanishning asosiy sabablarini bartaraf etish uchun birgalikdagi sa'y-harakatlarni talab qiladi.

Pandemiya, mamlakatlar o'rtasidagi tengsizlikning so'nggi o'ttiz yillikdagi eng katta o'sishiga sabab bo'ldi. Dunyo bo'ylab har olti kishidan biri kamsitishning qandaydir shaklini boshdan kechirgan, ayollar va nogironlar esa nomutanosis ta'sirga uchragan.

Kamsitishga duchor bo'lgan shaxslarning umumiy aholi sonidagi o'ziga xos xususiyatlari va jinsi bo'yicha ulushi, 2015–2022 (foizda)¹².

Mavjud so'nggi ma'lumotlarga ko'ra, dunyo bo'ylab deyarli har olti kishidan biri qaysidir asosda kamsitishlarga duchor bo'ladi. Mansubligi, terisining rangi yoki tili kabi sabablarga ko'ra irqiy kamsitish ayollar va erkaklar orasida eng keng tarqalgan. Yoshi va diniga qarab kamsitish, garchi kamroq tarqalgan bo'lsa ham, ayollar va erkaklarga deyarli teng darajada ta'sir qiladi. Ayollar erkaklarga qaraganda ikki baravar ko'p jinsga ko'ra kamsitish oqibatlaridan aziyat chekadilar va erkaklarnikiga qaraganda deyarli ikki baravar ko'pdir. Nogironlar ham yuqori darajadagi kamsitishlarga duch kelishadi: har uchinchi nogiron bu kabi kamsitilishga duch keladi.

2022-yilda esa insoniyat tarixidagi eng ko'p qochqinlar ro'yxatga olingan (34,6 million kishi). Bu yil muhojirlar uchun ham halokatli yil bo'lib chiqdi, dunyo bo'ylab 7000 ga yaqin o'lim

¹² <https://unstats.un.org/sdgs/report/2023/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2023-Russian.pdf>

qayd etilgan¹³. Mamlakatlar o'rtasida ham tengsizlikni kamaytirish resurslarning teng taqsimlanishini ta'minlash, ta'lim va malaka oshirishga sarmoya kiritish, chora-tadbirlarni amalga oshirishni talab qiladi.

Xalqaro Mehnat Tashkilot (XMT) hisob-kitoblariga ko'ra, shaharlarda bandlik 2023-yilda atigi 1 foizga o'sadi, bu o'tgan yilgi ko'rsatkichlarning yarmidan kam. Ayni paytda dunyoda 200 milliondan ortiq ishchi qashshoqlikda yashaydi. XMTning 2023-yilda ijtimoiy adolat uchun global koalitsiya ijtimoiy himoya, munosib ish joylariga kirishni oshirish va jamiyatlarda tengsizlikni kamaytirish bo'yicha xalqaro sa'y-harakatlarni boshlash uchun vazifalari rejalashtirilgan.

O'zbekistonda ijtimoiy adolat tamoyillari o'zining mustahkam huquqiy asosiga ega. Mamlakat Konstitutsiyasining 14-moddasida: "Davlat o'z faoliyatini inson va jamiyat farovonligini ko'zlab, ijtimoiy adolat va qonuniylik prinsiplari asosida amalga oshiradi", deb belgilab qo'yilgan. Shuningdek, O'zbekistonda amalga oshirilayotgan konstitutsiyaviy islohot davlatning aholini har tomonlama ijtimoiy qo'llab-quvvatlash bo'yicha majburiyatlarini, shu jumladan, ishsizlikdan himoya qilish, kafolatlangan sifatlari ta'lim, malakali tibbiy yordam, barcha uchun teng imkoniyatlar, oilalar, bolalar, ayollar, qariyalar, nogironlarga har tomonlama yordam ko'rsatishni ta'minlashga qaratilgan.

Mustaqillik yillarida jamiyatning keskin ijtimoiy tabaqalanishining oldini olish maqsadida O'zbekistonda aholining ayrim qatlamlari daromadlarining tabaqalanishini maqbul darajada ushlab turish bo'yicha chora-tadbirlar ko'rilib kelindi. O'zbekistonda ko'rilayotgan chora-tadbirlarning natijalari aholi daromadlarini tabaqalashtirishning optimal darajada izchil pasayishi va barqa-

¹³ <https://unstats.un.org/sdgs/report/2023/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2023-Russian.pdf>

rorlashuviga yordam berdi. Shunday qilib, aholining eng kam ta'minlangan qatlamlarining 10 foiz daromadlari nisbati – pasayish koeffitsiyenti 2001–yildagi 21,1 martadan 2020–yilda 6,9 barobarga kamaydi. Ushbu davrda aholi daromadlari tabaqalanishining yana bir ko'rsatkichi – kvint koeffitsiyenti 2001–yildagi 9,9 martadan, 2020–yilda esa 4,5 baravar kamaydi.

2000–yildan buyon O'zbekistonda kam ta'minlangan va va tengsizlikni kamaytirishga qaratilgan islohotlar natijasida iqtisodiy o'sish sur'atlari kuzatilmoqda. Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, 2001–2021 yillarda mamlakatda qashshoqlik darajasi 27,5 foizdan 17 foizga tushgan. O'zbekiston hukumati 2026–yilgacha kam ta'minlangan aholi ulushini ikki barobarga qisqartirish, 2030–yilga borib esa o'rtacha daromaddan yuqori bo'lgan mamlakat maqomiga erishishni o'z oldiga maqsad qilib olgan. Kambag'allikni qisqartirishga ko'maklashuvchi asosiy omillar qatorida aholini ijtimoiy muhofaza qilish va bandlikka ko'maklashish sohasidagi chora-tadbirlarni ko'rish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan. So'nggi hisob-kitoblarga ko'ra, mamlakat aholisining yarmiga yaqini kamida bitta turdagi ijtimoiy himoyaga ega, norasmiy iqtisodiyotda esa ishchilarning 50–60 foizi¹⁴ ishlaydi.

2021–yilda O'zbekiston Prezidentining F-5634–son Farmoni imzolanib, 2021–2030–yillarga mo'ljallangan Milliy ijtimoiy himoya strategiyasi (MIHS) konsepsiyasi tasdiqlandi. XMT shafeligida BRM lariga erishishga ko'maklashuvchi, texnik ko'mak dasturi yordamida ijtimoiy himoya va tengsizlikni qisqartirishga qaratilgan istiqbolli rejalar belgilangan.

Shu bilan birga, mamlakat ichidagi ijtimoiy–iqtisodiy o'sishning mintaqaviy nomutanosibliqlik dolzarb muammo bo'lib qol-

¹⁴ https://www.ilo.org/moscow/projects/WCMS_849303/lang--ru/index.htm#:~:text=%D0%9D%D0%B0%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D1%8F%20%D1%81%202000%20%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B0%20%D0%B2,%2C5%25%20%D0%B4%D0%BE%2017%25.

moqda. Toshkent shahrining aholi jonboshiga YIM Surxondaryo viloyatiga nisbatan 4 baravar yuqori. Iqtisodiy o'sish natijalarining teng taqsimlanishini ta'minlash uchun O'zbekiston aholisining kam ta'minlangan 40 foizi daromadlarining o'sishini (2015–yildagi 135,6% dan 2022–yilda 123,4%ga kamaygan¹⁵) respublika o'rtacha darajasidan yuqori darajaga yetkazishga intilmoqda.

¹⁵ <https://nsdg.stat.uz/uz/goal/13>

11 BARQAROR SHAHARLAR VA AHOLI PUNKTLARI

Shaharlar va aholi yashash punktlarining ochiqqligi, xavfsizligi va ekologik barqarorligini ta'minlash

11.1. 2030–yilgacha barcha uchun turarjoy va uy-joy kommunal xizmatlaridan foydalanish imkoniyatini ta'minlash.

11.2. 2030–yilgacha yo'l harakati xavfsizligini oshirish, xususan, jamoat transportidan foydalanish imkoniyatini kengaytirish asosida barchaga xavfsiz, arzon, qulay va ekologik barqaror transport vositalaridan foydalanish imkoniyatini ta'minlash, bunda aholining ijtimoiy zaif qatlamlari ehtiyojlariga alohida e'tibor qaratish.

11.2.1. Jamoat transportidan jinsi, yoshi va nogironligi bo'yicha qulay foydalanish imkoniyatiga ega bo'lgan aholining ulushi.

11.3. 2030–yilgacha barchaga ochiq bo'lgan va ekologik barqaror urbanizatsiya ko'lamini hamda aholi yashash punktlarini kompleks va barqaror rejalashtirish hamda ularni boshqarish imkoniyatlarini kengaytirish.

11.4. Madaniy va tabiiy meros ob'yektlarini muhofaza qilish hamda saqlash bo'yicha xatti-harakatlarni jonlashtirish.

11.5. 2030–yilgacha falokatlarda halok bo'lganlar va jabrlanganlar, ayniqsa, xotin-qizlar va bolalar sonini jiddiy ravishda qisqartirish hamda falokatlar natijasida kelib chiqadigan to'g'ridan to'g'ri iqtisodiy zararni sezilarli tarzda qisqartirish, bunda aholining ijtimoiy zaif qatlamlari himoyasiga alohida e'tibor qaratish.

11.5.1. Har 100 000 kishiga halok bo'lganlar, bedarak yo'qolganlar va tabiiy ofatlardan zarar ko'rgan shaxslar soni ().*

BARQAROR RIVOJLANISH MAQSADLARIDA GENDER KO'RSATKICHLAR

11.6. 2030–yilgacha shaharlar ekologiyasining aholiga salbiy ta'sirini kamaytirish, bunda havoning sifatiga hamda shahar chiqindilari va boshqa chiqindilarning chiqarib tashlanishiga alohida e'tibor qaratish.

11.7. 2030–yilgacha shaharlar va aholi yashash punktlarida yashil hududlar, istirohat bog'lari, bolalar uchun o'yin maydonchalari maydonini kengaytirish, bunda nogironlarning dam olishi uchun zarur sharoitlarni yaratish.

11.7.1. Jinsi, yoshi va nogironligi bo'yicha umumiy foydalanish uchun shahar turarjoy maydonining o'rtacha ulushi.

11.7.2. 12 oy ichida jismoniy yoki jinsiy zo'ravonlik qurboni bo'lgan shaxslarning jinsi, yoshi, nogironlik holati va sodir bo'lgan joyi bo'yicha nisbati.

Hozirda dunyo aholisining yarmidan ko'pi shaharlarda istiqomat qiladi va 2050–yilga borib bu ko'rsatkich 70 foizga yetishi kutilmoqda. Deyarli 1,1 milliard odam hozir shaharlardagi xarobalarda yoki shunga o'xshash sharoitlarda yashaydi va kelgusi 30 yil ichida ularning soni yana 2 milliardga o'sishi kutilmoqda. Urbanizatsiyaning asosiy omili kichik shaharlar va o'rta shaharlarning o'sishi bo'lib, bu tengsizlikni oshiradi va shaharlarda qashshoqlikni oshiradi. Garchi xarobalarda yashovchi shahar aholisi ulushi 2014 va 2020–yillar oralig'ida 25,4 dan 24,2 foizgacha biroz qisqargan bo'lsa-da, urbanizatsiya o'sishi bilan xarobalarda yashovchilarning umumiy soni o'sishda davom etmoqda.

Dunyo bo'ylab havo sifati yaxshilanmoqda, bu, asosan, yuqori daromadli mamlakatlardagi yutuqlar tufayli. Biroq rivojlanayotgan kichik orol shtatlarida havo sifati global o'rtacha darajada bo'lmasa ham, turg'un yoki yomonlashmoqda. Vaziyatni bu mamlakatlarda havo ifloslanishi monitoringi cheklanganligi yoki umuman yo'qligi

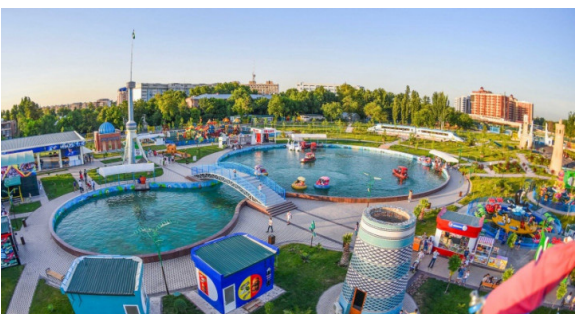

bilan yanada og'irlashtiradi. Past va o'rta daromadli mamlakatlar shahar havosining ifloslanishi ma'lumotlarini taqdim etgan 117 mamlakatning atigi 42 foizini tashkil qiladi.

2022-yilda dunyo shahar aholisining faqat yarmi jamoat transportidan qulay foydalanish imkoniyatiga ega bo'ldi. Shaharlar nazoratsiz rivojlanish, havoning ifloslanishi va jamoat joylarining cheklanganligi muammolariga duch kelishda davom etmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasining ma'lumotlariga ko'ra, 2001–2021-yillarda shahar aholisining ulushi 37,2 foizdan 50,7 foizga ko'tarildi. Mamlakatda 100 mingdan ortiq aholisi bo'lgan 35 ta shahar va 500 mingdan ortiq aholisi bo'lgan uchta shahar bor. Bular Toshkent (2 694,4 ming), Namangan (644,8 ming) va Samarqand (551,7 ming).

2011–2020-yillarda shaharlar aholisi jonboshiga madaniyat va istirohat bog'lari maydoni 1,22 m² dan 1 m² ga kamaygan. Kelgusida O'zbekistonda barqarorlik va xavfsizlik masalalarini hal qilish aholining, shu jumladan kambag'allarning sifatli infratuzilishga ega sifatli uy-joylardan, foydalanishini ta'minlash, shuningdek, shahar va qishloqlarning ekologik barqarorligini ta'minlash bilan bog'liq bo'ladi. Maqsadning dolzarbligi, O'zbekiston iqtisodiyotni sanoatlashtirish jarayonini davom ettirishga intilayotganligi bilan bog'liq. Boshqa mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, industrializatsiya odatda urbanizatsiya jarayonining rivojlanishi, shaharlarning infratuzilmasiga, ayniqsa, yirik iqtisodiy markazlarga yukning ko'payishi va turli xil ijtimoiy muammolarning kuchayishi bilan birga keladi. Urbanizatsiya jarayonida yuzaga keladigan muammolarning ta'sirini minimallashtirish (ideal holda butunlay yo'q qilish) uchun

O'zbekiston muvozanatli rivojlanishni, shu jumladan, viloyat markazlari va kichik shaharlarning rivojlanishini rag'batlantirish, ijtimoiy, muhandislik-kommunikatsiya infratuzilmasini kengaytirish va modernizatsiya qilishni ta'minlash orqali kompleks dasturlarni amalga oshirmoqda. Uzoq muddatli istiqbolda aholi punktlarini boshqarish mexanizmlarini yanada takomillashtirish va mamlakatning muvozanatli fazoviy rivojlanishini ta'minlash vazifasi turibdi.

Urbanizatsiya O'zbekiston taraqqiyoti uchun ulkan imkoniyatlar yaratadi. Shaharlarning o'sishi butun mamlakat iqtisodiyotini yuksaltirishi va aholi turmush sharoitini yaxshilashi mumkin. Aholi zich joylashgan hududlarda ish joylarini egallashi mumkin bo'lgan potensial ishchilar mavjudligi tufayli ishlab chiqarish ko'lamini oshirish osonroq. Shaharlar korxonalarga mutaxassislarni yollash, logistika, kelishuvlarni amalga oshirish va biznes yuritishni osonlashtiradi. Ba'zi faoliyatlar faqat katta shaharlarda foyda keltiradi.

Shuningdek, shaharsozlik normalari va qoidalari shaharsozlikning asosi bo'lib, ular O'zbekiston Respublikasi va uning qismlari hududlarini rivojlantirish va qurishni rejalashtirish, binolar, inshootlar hamda boshqa obyektlarning loyihalashtirilishi, qurilishi va rekonstruksiya, binokorlik materiallari va buyumlarini ishlab chiqarish sohalardagi normalar va qoidalarni belgilaydi.

2021-yil 25-mayda O'zbekiston Respublikasining shaharsozlik Kodeksi qabul qilindi. Mazkur hujjat sohaga oid barcha huquqiy asoslarni mustahkamladi.

Joriy yilda Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasini amalga oshirish jarayonida orttirilgan tajriba va jamoatchilik muhokamasi natijalari asosida ishlab chiqilgan "O'zbekiston — 2030" strategiyasi tasdiqlandi. Unga ko'ra, urbanizatsiya darajasini **51 foizdan 60 foizga** yetkazish choralari ko'rish, Samarqand

va Namangan shaharlarini **“millionlik shaharlar”**ga aylantirish, **300 mingdan** ko'p bo'lgan shahar va tumanlar sonini **28 taga** yetkazish, barcha aholi punktlarining **bosh rejalarini** ishlab chiqish, shaharsozlik loyihalari asosida zaruriy infratuzilmasi mavjud va aholi gavjum bo'lgan ko'chalarning **233 mingta bo'sh yer maydonlarini aukcion savdolariga chiqarish** orqali **savdo, maishiy, sayilgoh va ko'ngilochar xizmatlarini** rivojlantirish vazifalari qo'yilgan.

Shu bilan bir qatorda urbanizatsiya natijasida yuzaga keladigan salbiy oqibatlar ham yo'q emas. Shaharsozlik natijasida ekin-maydonlarining qisqarishi, havoning ifloslanishi, aholining ichki va tashqi migratsiya natijasida turli vaziyatlar oqibatida nobud bo'lishi urbanizatsiyaning doimiy va puxta nazorat ostida rivojlanishini monitoring qilishni talab etadi. Mazkur holat O'zbekistonni ham cheklanib o'tayotgani yo'q. Xususan, O'zbekiston shaharlari tobora o'sib, hududlarni egallab bormoqda. Xususiy uylarda yashovchi aholi zichligining pastligi ekin maydonlarining o'zlashtirilishi hisobiga ta'minlanib, aholi farovonligiga tahdid solmoqda. **Jahon banki mutaxassislari O'zbekistondagi urbanizatsiya sabablari va barqaror shahar iqtisodiy o'sishiga to'siqlar bo'yicha tadqiqot natijalariga ko'ra**, urbanizatsiyaning haqiqiy manzarasi O'zbekiston shaharlarining tez sur'atlar bilan o'sib borayotganini ko'rsatadi. Urbanizatsiya darajasini shaharlarning rivojlanish joylari bo'yicha baholash O'zbekistonda bu ko'rsatkich 85 foizdan oshishi mumkinligini ko'rsatadi. Katta ehtimol bilan bu raqam haddan tashqari oshirilgan, deyiladi Jahon banki tadqiqotida. Aholini ro'yxatga olish bo'yicha yangilangan ma'lumotlar yo'qligi sababli urbanizatsiyaning to'liq manzarasi noma'lumligicha qolmoqda.

12 MAS'ULIYATLI ISTE'MOL QILISH VA ISHLAB CHIQARISH

late'mol va ishlab chiqarishning oqilona modellariga o'tishni ta'minlash

12.1. Iste'mol va ishlab chiqarishning oqilona modellardan foydalanishga o'tish bo'yicha o'n yillik harakatlar strategiyasini amalga oshirish.

12.4. 2030-yilgacha kelishilgan xalqaro tamoyillarga muvofiq, kimyoviy moddalar va barcha chiqindilardan ularning butun hayotiy sikli davomida ekologik jihatdan oqilona foydalanishga erishish hamda ularning odamlarga va atrof-muhitga salbiy ta'sirini eng kam darajaga yetkazish uchun havoga, suvga va tuproqqa tushishini jiddiy ravishda qisqartirish.

12.5. 2030-yilgacha chiqindilarning hosil bo'lishining oldini olish, qayta ishlash va takroriy foydalanish bo'yicha choralarni qabul qilish orqali ularning hajmini jiddiy ravishda qisqartirish.

12.6. Korxonalarga, ayniqsa, yirik korxonalarga, ishlab chiqarishning barqaror usullarini qo'llash va o'z hisobotlarida resurslardan samarali foydalanish to'g'risidagi ma'lumotlarni aks ettirishni tavsiya qilish.

12.7. Davlat xaridlarini amalga oshirish davomida ekologik standartlarning qo'llanishini kengaytirish.

12.8. 2030-yilgacha aholini barqaror rivojlanish va tabiat bilan uyg'un turmush tarzi haqida tegishli ma'lumot bilan ta'minlash.

12.b. Ish o'rinlarini tashkil etish, mahalliy madaniyat va mahalliy mahsulotlarni ishlab chiqishga ko'maklashuvchi barqaror turizm tomonidan barqaror rivojlanishga ko'rsatiladigan ta'sir monitoringining vositalarini ishlab chiqish va joriy etish.

12.v. Qazilma yoqilg'ining behuda sarflanishiga olib keladigan samarasiz foydalanishga subsidiyalar ajratishni - milliy shart-sharoitlarni hisobga olgan holda bozor nomutanosibliklarini, jumladan, soliqqa tortish tizimini isloh qilish orqali bartaraf etish va ular mavjud bo'lgan joylarda zararli subsidiyalardan asta-sekin voz kechish, bunda ularning ekologik oqibatlari hisobini yuritish, ayni paytda aholining muhtoj va ijtimoiy zaif qatlamlari manfaatlarini himoya qilish uchun ular rivojlanishi natijasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan salbiy oqibatlarni eng kam darajaga keltirish orqali oqilonalashtirish.

SDG 12 resurslardan unumli foydalanish, energiya samardorligini oshirish, barqaror infratuzilmani ta'minlash, asosiy xizmatlardan foydalanish, yashil va munosib ish o'rinlarini ta'minlash hamda hamma uchun yaxshi hayot sifatini ta'minlashga qaratilgan. SDG 12 ni amalga oshirish uchun 2030-yilgacha 11 maqsad va taraqqiyot yo'lini belgilash uchun 13 ta ko'rsatkich mavjud.

Barcha sa'y-harakatlarga qaramay, dunyo 2030-yilga kelib aholi jonboshiga oziq-ovqat chiqindilari va oziq-ovqat yo'qotishlarini ikki baravar kamaytirish jadvalidan jiddiy orqada qolmoqda. COVID-19 pandemiyasi global ta'minot zanjirlarini buzish va iste'molchilarning xatti-harakatlarini o'zgartirish orqali iste'mol va ishlab chiqarish shakllariga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Mas'uliyatli iste'mol va ishlab chiqarish pandemiyadan keyingi tiklanishning ajralmas qismi bo'lishi kerak. Shu bilan birga, jahon iqtisodiyoti, shuningdek, tegishli salbiy oqibatlarni minimallashtirish bilan birga resurslardan foydalanishning ijtimoiy-iqtisodiy foydasini maksimal darajada oshirish orqali iqtisodiy o'sishning resurslardan foydalanishga bog'liqligini kamaytirish jarayonini tezlashtirishi lozim.

Yuqori daromadli mamlakatlarda aholi jonboshiga resurslar iste'moli kam daromadli mamlakatlarga nisbatan 10 baravar yuqori.

Bundan tashqari, dunyo 2030-yilga kelib oziq-ovqat chiqindilari va aholi jonboshiga oziq-ovqat yo'qotilishini ikki baravar kamaytirish maqsadidan jiddiy orqada qolmoqda.

2021- yilda butun dunyo bo'ylab fermer xo'jaliklarida yig'im-terimdan so'ng va transport, saqlash, ulgurji savdo va qayta ishlash jarayonida oziq-ovqat yo'qotishlari, odatda, mamlakatlarning tarkibiy kamchiliklari bilan izohlanadi, taxminan, 13,2 foizni tashkil etdi, 2016-yilga nisbatan o'zgarmadi va ko'zlangan maqsaddan uzoqda.

Global ma'lumotlar 2021-yilda qazib olinadigan yoqilg'i subsidiyalarining o'sishini ko'rsatdi, 2020-yilda qisqa muddatli pasayishdan so'ng bu, asosan, energiya narxlarining pasayishi bilan bog'liq. 2021-yilda hukumatlar ko'mir, neft va gaz iste'molini subsidiyalash uchun, taxminan, 732 milliard dollar sarfladilar.

12-maqsadga erishish uchun oqilona ishlab chiqarish usullariga o'tishga yordam beradigan va iqtisodiy o'sishning resurslardan foydalanishga bog'liqligini kamaytiradigan siyosatni amalga oshirish juda muhimdir.

Maqsadga erishish uchun quyidagi vositalardan foydalaniladi:

- *rivojlanayotgan mamlakatlarni ilmiy va texnologik salohiyatini mustahkamlashda qo'llab-quvvatlash;*
- *barqaror rivojlanish ta'sirini monitoring qilish vositalarini ishlab chiqish va joriy etish;*
- *isrofgarchilikni rag'batlantiradigan qazib olinadigan yoqilg'i subsidiyalari kabi bozor buzilishlarini bartaraf etish.*

O'zbekistonda yildan yilga aholi jonboshiga daromadlar, ish haqi va pensiyalarning o'sish tendensiyasini kuzatish mumkin. Boshqa tomondan, ishlab chiqarish allaqachon cheklangan tabiiy resurslarni talab qiladigan turli xil mahsulotlarga talabning o'sishi

kuzatilmoqda. Shuningdek, bu chiqindilarning ko'payishiga olib keladi. O'zbekiston har yili 35 miln. m³ maishiy chiqindilarni ishlab chiqaradi. Bu, taxminan, 254 ming vagon. Har bir O'zbekiston fuqarosi har yili 165 kg maishiy chiqindilarni chiqaradi. Axlal qutilarining o'rtacha 25 foizi – oziq-ovqat chiqindilari, 5-10 foizi – qog'oz, 50 foizi – polimerlar, qolganlari – metall, to'qimachilik mahsulotlari, rezina, shisha va boshqalar. 2017–2020–yillarda aholi jonboshiga xavflilik darajasi 1–3 sinfdagi ishlab chiqarishning zaharli chiqindilarini shakllanishi 0,7 foizdan 10,6 foizga oshdi. O'z o'rnida shu yillarda qattiq maishiy chiqindilarni qayta ishlash darajasi 9 foizdan 21,9 foizga ko'tarildi.

Qattiq chiqindilarni boshqarish tizimlari hozirgi talabni qondirish uchun yetarli darajada jihozlanmagan. Toshkentdan tashqarida faqat oddiy chiqindilarni boshqarish tizimlari ishlaydi, to'plangan axlat shunchaki qishloq tashqarisidagi ochiq poligonga tashlanadi.

Mazkur holat mamlakat ekotizimiga katta zarar keltiradi. Havoning zaharlanishi, qayta ishlanishi lozim bo'lgan chiqindilarning chirimasligi va iqlim o'zgarishiga, ekotizimlarning buzilishiga hamda ifloslanish darajasining oshishiga olib keladi.

Barqaror iste'mol va ishlab chiqarish ham qashshoqlikni kamaytirishga hamda kam uglerodli, yashil iqtisodiyotga o'tishga hissa qo'shishi mumkin. Shu sababli Birlashgan Millatlar Tashkiloti har bir maqsad va uning ko'rsatkichlariga tegishli bo'lgan barcha tashabbuslarni, jumladan, ishlab chiqarishning ekologik toza

usullaridan foydalanish, chiqindilarni kamaytirishni taklif qiladi. 2030–yilga kelib, qayta ishlangan materialning tonnasida o'lchanganda, milliy qayta ishlash stavkalari oshishi kerak.

Tadbirkorlikni rivojlantirish, ishlab–chiqarish sur'atlarining ortishi, bir tomondan, yangi ish o'rinlari ortishi va mamlakat iqtisodiga katta foyda keltirsa–da, atrof–muhitga keltiradigan zarari ham salmoqli ko'rsatkichlarga ega. Shu sababli, korxonalar barqaror amaliyotlarni qo'llashlari va yangi texnologik kashfiyotlardan samarali foydalanishlari lozim. Mas'uliyatli iste'mol va ishlab chiqarish pandemiyadan tiklanishning ajralmas qismi bo'lishi va Barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish yo'lidagi taraqqiyotni tezlashtirish rejalari bo'lishi kerak. Barqaror amaliyotga o'tishni qo'llab–quvvatlovchi va iqtisodiy o'sishning resurslardan foydalanishga bog'liqligini kamaytiradigan siyosatni olib borish juda muhim.

13 IQLIM O'ZGARISHIGA QARSHI KURASH

Iqlim o'zgarishi va uning oqibatlariga qarshi kurash boyicha tezkor choralarini qabul qilish

13.1. Barcha mamlakatlarda iqlim bilan bog'liq tabiiy ofatlarga chidamlilik va moslashish qobiliyatini kuchaytirish.

13.1.1. Har 100 000 kishiga halok bo'lganlar, bedarak yo'qolganlar va tabiiy ofatlardan zarar ko'rgan shaxslar soni ().*

13.2. Iqlim o'zgarishiga aks-ta'sir choralari milliy darajada siyosatga, strategiyaga va rejalashtirishga kiritish.

13.3. Odamlar va muassasalar, tashkilot va korxonalarning iqlim o'zgarishi oqibatlarining oldini olish, ularga moslashish va xavfli iqlim hodisalarining tavakkalchiligidan erta ogohlantirish bo'yicha xabardorligi, ma'lumotlarning tarqatilishini hamda imkoniyatlarini yaxshilash.

13.b Rivojlanmagan mamlakatlar va rivojlanayotgan kichik orol davlatlarida iqlim o'zgarishi bilan bog'liq samarali rejalashtirish, boshqarish salohiyatini oshirish mexanizmlarini ayollar, yoshlar, mahalliy jamoalarga jalb qilish.

13.b. 1 iqlim o'zgarishi bilan bog'liq samarali rejalashtirish, boshqarish imkoniyatlarini oshirish mexanizmlari, shu jumladan, ayollar, yoshlar, mahalliy jamoalarga e'tibor qaratish uchun ixtisoslashgan qo'llab-quvvatlanayotgan rivojlanmagan mamlakatlar hamda kichik Orol rivojlanayotgan davlatlar soni va moliya, texnologiya salohiyatni oshirish.

Dunyo iqlim falokati arafasida turibdi va inqirozni bartaraf etish uchun ko'rilgan va rejalashtirilgan choralar yetarli emas. Agar

BARQAROR RIVOJLANISH MAQSADLARIDA GENDER KO'RSATKICHLAR

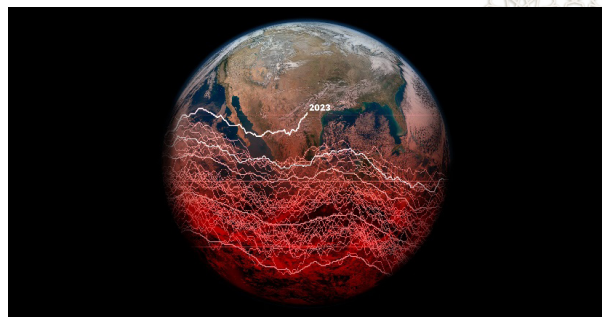
hozirda transformatsion choralar ko'rilmasa va joriy o'n yil ichida barcha sohalarda issiqxona gazlari chiqindilarini sezilarli darajada va tezkor ravishda kamaytirishga erishilmasa, unda haroratning 1,5 °C gacha ko'tarilishini, shu bilan birga, 3 milliarddan ortiq odamning hayotini saqlab qolish maqsadiga erishish xavf ostida bo'ladi. Harakatsizlik issiqlik to'lqinlari, qurg'oqchilik, suv toshqini, o'rmon yong'inlari, dengiz sathining ko'tarilishi va ommaviy ochlik darajasining oshishiga olib keladi. Hozirda chiqindilar kamayishi va 2030-yilga kelib deyarli yarmiga kamayishi kerak edi. Iqlim o'zgarishi va uning ta'siriga qarshi kurashish uchun 2030-yilgacha iqlim o'zgarishini yumshatish va unga moslashish bo'yicha sa'y-harakatlar doirasida Parij kelishuvida ko'zda tutilgan majburiyatlarni bajarish uchun transformatsion choralar ko'rish zarur.

Tabiiy ofatlar natijasida halok bo'lganlar va bedarak yo'qolganlar soni 100 ming kishiga kamaydi: 2005–2015-yillarda 1,64 dan 2012–2021-yillarda 0,86 gacha. Shu bilan birga, tabiiy ofatlar natijasida jabrlanganlar soni 2005–2015-yillarda 1198 kishidan 2012–2021-yillarda 2113 kishiga ko'paydi. Global haroratning ko'tarilishi 2021-yilda rekord darajaga yetgan global issiqxona gazlari chiqindilarining ko'payishi tufayli allaqachon 1,1 °C ga yetdi. Issiqxona gazlarining rekord darajada yuqori darajasi global haroratni oshirmoqda va issiqlikni ushlab turilishiga, bu issiqlikning taxminan, 90 foizi okean tomonidan so'rilishiga olib keladi. Bu quruqlikdagi muzlarning erishi hamda okeandagi muzliklar va muz qatlamlari natijasida dengiz sathining ko'tarilishiga hamda suvning termal kengayishiga sabab bo'ladi.

Jahon Meteorologiya Tashkilotining ma'lumotlariga ko'ra, dunyoda o'rtacha dengiz sathi 1900 yildan beri oxirgi 3000 yildagi har qanday oldingi asrga qaraganda tezroq ko'tarilgan.

2022-yilda dengiz sathi ko'tarilishda davom etdi va telemetriya o'lchovlari 1993-yilgi ko'rsatkichlardan beri yangi rekord o'rnatdi. Bundan tashqari, so'nggi o'n yil ichida global dengiz sathining o'rtacha ko'tarilish sur'ati 1993–2002-yillarda yil davomida 2,27 mm dan 2013–2022 yillarda 4,62 mm gacha ko'tarildi.

2023-yilning yozida dunyoda hech qachon qayd etilmagan eng yuqori harorat kuzatildi. Haddan tashqari issiqlik, o'rmon yong'inlari, toshqinlar va bo'ronlar butun dunyo bo'ylab hayotga ta'sir qilmoqda. Bu dunyodagi eng kambag'al va himoyasiz odamlar turmush tarzida eng og'ir asoratlarni qoldirmoqda. Bu kabi muammolarga qarshi kurashishning samarali usuli bu iqlim inqiroziga qarshi kurashishda moliyalashtirish tizimini takomillashtirishdir.

O'zbekiston iqlim o'zgarishi xavfi yuqori bo'lgan davlatlar qatoriga kiradi. 1880-yildan boshlab mamlakatda o'rtacha yillik harorat Selsiy bo'yicha 1,6 darajaga oshdi (13,2 dan 14,8 darajagacha), bu sayyoradagi o'rtacha o'sish sur'atlaridan oshib ketdi. 2030–2050-yillarda Markaziy Osiyo mintaqasida havo harorati yana 1,5–3 darajaga ko'tarilishi mumkinligi taxmin qilinmoqda. Bu yerda havo haroratining eng katta o'sishi Orol dengizi mintaqasida kutilmoqda, chunki Orol dengizining qurishi tufayli o'ziga xos mahalliy iqlim o'zgarishlari ham sodir bo'ladi.

Harorat sharoitining keskin o'zgarishi, suv resurslarining pasayishi, tabiiy ofatlarning ko'payishi va qishloq xo'jaligining mahsuldorligi pasayishi mintaqamizning barqaror rivojlanishi uchun jiddiy xavf hisoblanadi. Iqlim o'zgarishi ta'siri nomutanosib ravishda eng zaiflarga ta'sir qiladi. O'zbekiston uchun bu kabi iqlim

o'zgarishining salbiy oqibatlari nafaqat mamlakat iqtisodiyoti, balki aholi turmush tarzi nobarqarorligiga, odamlarning ichki migratsiyasiga sabab bo'ladi. Ayniqsa, aholining uchdan bir qismi tabiiy gidrometeorologik ofatlar (qurg'oqchilik, sel, ko'chkilar, toshqinlar, qor, ko'chkilar, sovuqlar, chang bo'ronlari, issiqlik to'lqinlari) hududlarida istiqomat qilganligi sababli bu yerda yog'ingarchilik, harorat va bug'lanish tufayli vaziyat yomonlashishi mumkin. Aholining yarmi qishloq hududlarda istiqomat qilishini inobatga olgan holda, mazkur hududda yashovchi aholining iqtisodiy-ijtimoiy hayotiga daxl qiluvchi salbiy oqibatlarni keltirib chiqaradi. Shuningdek, qishloq xo'jaligida suv bilan ta'minlanish ko'rsatkichlari pasayishiga olib keladi. Vaholonki, qishloq xo'jaligining 90 foizi sun'iy ravishda sug'oriladigan yerlar hisoblanadi.

Mamlakatda issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish, iqlim barqarorligi darajasini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar va harakatlar bo'yicha rivojlanish strategiyalari hamda kompleks dasturlar rejasi amal qilsa-da, BRM ga erishishda bu juda kam sanaladi.

O'zbekiston Respublikasida muammoning jiddiyligini inobatga olib, ekologiya, atrof muhitga yetkazilgan zarar uchun javobgarlik kuchaytirildi. Biroq javobgarlikni so'zsiz ta'minlash uchun aniq mexanizmlarni ham belgilab berish zarur.

Iqlim o'zgarishini moliyaviy qo'llab-quvvatlashni yaxshilash bo'yicha so'nggi qadam 2022-yilgi Birlashgan Millatlar Tashkilotining Iqlim Konferensiyasida (COP27) iqlim o'zgarishidan eng ko'p zarar ko'rgan mamlakatlarga moliyaviy yordam ko'rsatish uchun yo'qotishlar va zararlar jamg'armasini yaratish bo'ldi. O'zbekiston ham global hamkorlikning muhim qismi sifatida mazkur jamg'armadan mamlakat ekotizimini yaxshilashda unumli foydalanishi maqsadga muvofiq

15 QURUQLIKDAGI EKOTIZIMLARNI ASRASH

Quruqlik ekotizimlarni himoyalash va tiklash, ulardan oqilona foydalanishga ko'maklashish, o'rmonlardan oqilona foydalanish, sahrolanishga qarshi kurash, yerlarning yemirilishini to'xtatish va ortga qaytarish, bioxilma-xillikning yo'qolib ketishi jarayonini to'xtatish

15.1. Xalqaro bitimlardan kelib chiqadigan majburiyatlarga muvofiq, yer usti va ichki chuchuk suvli ekotizimlar, jumladan, o'rmonlar, suvli-botqoqli hududlar, tog'lar va qurg'oqchil yerlarni saqlash, tiklash va ulardan oqilona foydalanishni ta'minlash.

15.2. O'rmonlarning barcha turlaridan oqilona foydalanish usullarini joriy etishga ko'maklashish, o'rmonlarning yo'qolib ketishini to'xtatish, yemirilgan o'rmonlarni tiklash hamda o'rmonzorlar va o'rmonlarni tiklash ko'lamini jiddiy ravishda ko'paytirish.

15.3. 2030-yilgacha sahrolanishga qarshi kurash, yemirilgan yerlar va tuproqlarni, shu jumladan, sahrolanish, qurg'oqchilik va suv toshqiniga uchragan yerlarni tiklash hamda yerlarning yemirilishining neytral balansiga erishish.

15.4. 2030-yilgacha tog' ekotizimlarining, shu jumladan, ularning bioxilma-xilligi, saqlanishini barqaror rivojlanish uchun zarur bo'lgan ne'matlarni yaratish layoqatini kuchaytirish maqsadida ta'minlash.

15.5. Hayvonlarning tabiiy yashash muhiti yemirilishini cheklovchi jiddiy choralarni ko'rish, yo'qolib ketish xavfi ostida turgan biologik turlarning sonini kamaytirish.

15.7. Brakon'yerlik hamda flora va faunaning qo'riqlanadigan turlarining kontrabanda savdosini tugatish uchun shoshilinch choralarni ko'rish, jonli tabiatning noqonuniy mahsulotlariga talab, shuningdek, ularni taklif qilishga oid muammolarni hal qilish.

BARQAROR RIVOJLANISH MAQSADLARIDA GENDER KO'RSATKICHLAR

15.8. Begona invaziv turlar kirib kelishining oldini olish va ularning yer usti hamda suv ekotizimlariga ta'sirini jiddiy tarzda qisqartirish bo'yicha choralarni ko'rish, shuningdek, ustuvor turlar miqdorining qisqarishi yoki yo'q qilinishining oldini olish bo'yicha choralarni ko'rish.

15.9. Iqtisodiyot tarmoqlari va sektorlarini rivojlantirishning milliy strategiyalari va dasturlarini ishlab chiqishda ekotizim va biologik xilma-xillik qimmatining hisobga olinishini ta'minlash.

15.a. Biologik xilma-xillik va ekotizimlarni saqlash hamda ulardan oqilona foydalanish maqsadida moliyaviy resurslarning barcha manbalarini safarbar etish va jiddiy ravishda ko'paytirish.

Yer ekotizimlari inson hayotini qo'llab-quvvatlash uchun juda muhimdir: ular dunyo yalpi ichki mahsulotining yarmidan ko'prog'ini tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etadi va turli madaniy, ma'naviy va iqtisodiy qadriyatlarni o'z ichiga oladi. Biroq bugungi kunda dunyo uch tomonlama sayyoraviy inqirozga duch kelmoqda: iqlim o'zgarishi, ifloslanish va biologik xilma-xillikning yo'qolishi. Shuningdek, o'rmonlarning kesilishi, yerlarning tanazzulga uchrashi va ma'lum turlarning yo'q bo'lib ketishi odamlar uchun ham, sayyoramiz uchun ham jiddiy xavf tug'dirib bormoqda.

Quruqlikdagi ekotizimni himoya qilish va tiklash, o'rmonlardan oqilona foydalanish, cho'llanishga qarshi kurashish, biologik xilma-xillik yo'qolishi jarayonini tugatish butun insoniyat oldidagi oliy maqsaddir.

O'zbekiston Respublikasida Barqaror Rivojlanish Maqsadlarining 15-maqsadida jami 10 ta vazifalar belgilangan bo'lib, birinchi vazifada xalqaro bitimlardan kelib chiqadigan majburiyatlarga muvofiq yer usti va ichki chuchuk suvli ekotizimlar, jumladan,

o'rmonlar, suvli-botqoqli hududlar, tog'lar va qurg'oqchil yerlarni saqlash, tiklash va ulardan oqilona foydalanishni ta'minlash nazarda tutilgan.

Shuningdek, o'rmon xo'jaligi sohasida, o'rmon xo'jaligi davlat qo'mitasi tomonidan 2019-yilda 501 ming gektar, 2020-yilda 728 ming gektar maydonlarda o'rmonlar barpo etilgan. Shuningdek, o'rmon fondining tog' va tog'oldi lalmi yerlarida 2019-yilda 9,6 ming va 2020-yilda 10 ming gektar¹⁶ maydonlarda pista, bodom, yong'oq plantatsiyalari tashkil etilib, yerlardan samarali foydalanish yo'lga qo'yilgan. Shu bilan birgalikda, 15-maqсадning ikkinchi vazifasida o'rmonlarning barcha turlaridan oqilona foydalanish usullarini joriy etishga ko'maklashish, o'rmonlarning yo'qolib ketishini to'xtatish, yemirilgan o'rmonlarni tiklash hamda o'rmonzorlar va o'rmonlarni tiklash ko'lamini jiddiy ravishda ko'paytirish nazarda tutilgan.

Bu borada O'zbekiston Respublikasi 2030-yilgacha jami 500 ming gektar maydonlarda o'rmonlar barpo etishi majburiyati olingan bo'lsa-da, darhaqiqat, o'rmon xo'jaligi organlari tomonidan 2018–2021-yillarda 2,1 mln gektardan ortiq maydonda o'rmon landshaftlarini tiklash bo'yicha ishlar olib borilgan. Shuningdek, ushbu davr davomida Orol dengizining qurigan tubida jami 1660 gektar maydonlarda o'rmonlar barpo etilgan. Tog'larning o'simliklar bilan qoplanganlik ko'rsatkichi 36% ni tashkil etadi.

Hozirgi kunda qo'riqlanadigan tabiiy hududlar tizimiga (SPA) 8 ta qo'riqxonona, 2ta tabiiy va 1ta milliy bog'lar, 1ta biosfera rezervati, 3 ta tabiiy pitomniklar, 12ta buyurtma qo'riqxonasi, 7 ta tabiiy yodgorliklari kiradi. Biologik xilma-xillikning barqaror saqlanishini ta'minlaydigan qo'riqlanadigan tabiiy hududlarning umumiy maydoni mamlakat hududining 5 foizdan ortig'ini¹⁷ tashkil qiladi.

¹⁶ <https://nsdg.stat.uz/uz/news/33>

¹⁷ <https://nsdg.stat.uz/uz/goal/17>

Mamlakatda hosilning 90 foizdan ortig'i mamlakatning sug'oriladigan yerlarida yetishtiriladi. O'zbekistonning ko'pchilik tabiiy ekotizimlarining o'ziga xos xususiyati shundaki, ularning yuqori darajadagi mo'rtligi iqlimning qurishi bilan bog'liqligi hisoblanadi. Shu munosabat bilan ekotizimlarning tashqi ta'sirlarga nisbatan qarshiligi juda past va har qanday antropogen aralashuv tabiiy komplekslarning degradatsiyasiga qo'shimcha omil bo'lib xizmat qiladi.

Shuningdek, qishloq xo'jaligi faoliyati, chorvachilik, energetika va tog'-kon sanoatining rivojlanishi mamlakatdagi deyarli barcha tabiiy ekotizimga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Tekisliklar, tog' etaklari, suv va yaqin atrofdagi ekotizimlar, ayniqsa asosiy daryolarning quyi oqimida, shu jumladan, Orol yaqinidagi hududlar va Orol dengizida katta o'zgarishlarga uchradi. Ekotizimlar kuchli antropogen bosim ostida bo'lishidan tashqari o'zgaruvchan gidrologik va iqlim sharoitlari ham ularga katta ta'sir ko'rsatmoqda.

Shu kabi holatlarning salbiy oqibatlarini oldini olish, biologik xilma-xillikni saqlab qolish, noyob sanaluvchi o'simlik va hayvonot olamini saqlab qolishga qaratilgan tizimli ishlarni takomillashtirish, mavjud amaliyotni monitoring qilish orqali muammo va to'siqlarni aniqlash hamda mos ravishda islohotlarni amalga oshirishga doir taklif va tavsiyalarni ishlab chiqish maqsadga muvofiq.

16 TINCHLIK, ADOLAT VA SAMARALI INSTITUTLAR

Barqaror rivojlanish maqsadlari yo'lida tinchliksevar va ochiq jamiyatlar barpo etilishiga ko'maklashish, barcha uchun odil sudlov imkoniyatidan foydalanishni ta'minlash va barcha darajalarda samarali, hisobdor va keng ishtirokka asoslangan muassasalarni tashkil etish

16.1 Zo'ravonlikning barcha turlari tarqalishini qisqartirish va ushbu hodisasababli o'lish ko'rsatkichlarini kamaytirish.

16.1.1. 1 100 000 aholiga nisbatan qasddan odam o'ldirish qurbonlari soni, jinsi va yoshi bo'yicha.

16.1.2. Jins, yosh va sabablarga ko'ra 100 000 aholiga to'g'ri keladigan mojarolar tufayli o'lim.

16.1.3. O'tgan 12 oy ichida jismoniy, psixologik yoki jinsiy zo'ravonlikka duchor bo'lgan aholining nisbati.

16.2. Bolalar va ayollarga nisbatan zo'ravonlikning barcha turlarini tugatish.

16.2.1. Har 100 000 kishiga to'g'ri keladigan odam savdosi qurbonlari soni va taqsimoti (yoshi va ekspluatatsiya shakli).

16.2.2. 18 yoshgacha jinsiy zo'ravonlikni boshdan kechirgan 18–29 yoshdagi yosh ayollar va erkaklar ulushi.

16.3. Qonun ustuvorligiga ko'maklashish hamda barcha uchun odil sudlovdan foydalanish bo'yicha teng imkoniyatlarni ta'minlash.

16.3.1. So'nggi 12 oy ichida vakolatli organlarga yoki boshqa rasmiy tan olingannizolarni hal qilish mexanizmlariga o'zlarining qurbonlari haqida xabar bergan zo'ravonlik qurbonlarining nisbati.

16.4. 2030-yilgacha noqonuniy pul va qurol-yarog' oqimlarini jiddiy ravishda qisqartirish, o'g'irlangan aktivlarni izlab topish va qaytarish bo'yicha ishlarni jonlantirish, uyushgan jinoyatchilikning barcha shakllariga qarshi kurash olib borish.

ROR RIVOJLANISH MAQSADLARIDA GENDER KO'RSATKICHLAR

16.5. Korrupsiya, ekstremizm va poraxo'rlik ko'lamlarini ularning barcha shakllarida jiddiy ravishda qisqartirish.

16.6. Boshqaruvning barcha bosqichlarida davlat organlarining samaradorligi, hisobdorligi va shaffofligini oshirish.

16.6.1. 12 oy davomida davlat amaldori bilan aloqada bo'lgan va davlat amaldoriga pora bergan yoki ushbu davlat amaldorlari tomonidan pora so'ragan shaxslarning ulushi.

16.7. Boshqaruvning barcha bosqichlarida qarorlarni tayyorlash va qabul qilish jarayonida fuqarolar, tadbirkorlik sub'yektlari hamda fuqarolik jamiyati tashkilotlarining ishtirokini kengaytirish.

16.7.1. Davlat muassasalarida (milliy, mahalliy qonun chiqaruvchi organlar, davlat xizmati va sud tizimi) lavozimlar nisbati (jins, yosh, nogironlar va aholi guruhlari bo'yicha) milliy taqsimotga nisbatan.

16.7.2. Qarorlar qabul qilishni inklyuziv va mas'uliyatli deb hisoblaydigan aholining jinsi, yoshi, nogironligi, aholi guruhi bo'yicha nisbati.

16.8. 2030-yilga kelib hamma uchun yuridik shaxsni, shu jumladan tug'ilganlikni qayd etishni ta'minlash.

16.8.1. Fuqarolik organida ro'yxatdan o'tgan 5 yoshgacha bo'lgan bolalarning yoshi bo'yicha ulushi.

16.b. 1 Xalqaro inson huquqlari qonunchiligiga binoan taqiqlangan kamsitish asoslari asosida avvalgi 12 oy ichida shaxsan kamsitilgan yoki ta'qib qilingan aholi hisobotining ulushi ().**

16.9. Fuqarolarning axborotga bo'lgan huquqini amalga oshirishlari uchun davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining axborot oshkoraligini kuchaytirish hamda fuqarolarning asosiy erkinliklari himoyasini ta'minlash.

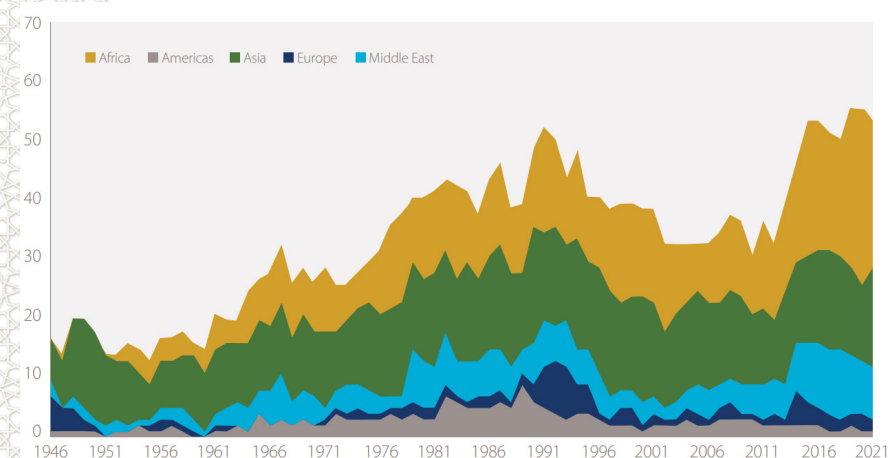
16.a. Zo'ravonlikning oldini olish, terrorchilik, ekstremizm va jinoyatchilikning boshqa turlariga qarshi kurashish ishida

milliy va xalqaro darajalarda hamkorlikni kengaytirish orqali tegishli milliy muassasalarni mustahkamlash.

Dunyo bo'ylab davom etayotgan va yangi zo'ravonlik mojarolari dunyo hamjamiyatining tinchlik o'rnatish hamda 16-maqсадga erishish harakatlariga putur yetkazmoqda. Insoniyatning to'rtidan bir qismi mojarolardan zarar ko'rgan hududlarda yashaydi va 2022-yil o'rtalariga kelib dunyo bo'ylab 100 milliondan ortiq odam majburiy muhojirlarga aylandi, bu o'n yillik ko'rsatkichdan ikki baravar ko'pdir. Fuqarolar, shuningdek, adolat, asosiy xizmatlar va huquqiy kafolatlardan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lishda muammolarga duch kelishmoqda. Bundan tashqari, tarkibiy adolatsizlik va tengsizlikning namoyon bo'lishi va inson huquqlari sohasida yuzaga keladigan muammolar tinch hamda ochiq jamiyatni barpo etishni tobora erishib bo'lmaydigan maqsadga aylantiradi. 2030-yilga kelib 16-maqсадga erishish uchun ishonchni tiklash hamda muassasalarning hamma uchun adolatni kafolatlash qobiliyatini mustahkamlash va barqaror rivojlanishni rag'batlantirish uchun o'zgarishlarni amalga oshirishga ko'maklashish choralarini ko'rish kerak.

Urush, uyushgan zo'ravonlik va qurolli to'qnashuvlar barqaror rivojlanishga ziddir. Ularning oqibatlarini ko'p qirrali va halokatli. Ular odamlarning hayotini yo'q qiladi, odamlarni ko'chiradi va infratuzilmani, jumladan binolar, yo'llar, ko'priklar, maktablar va kasalxonalarni vayron qiladi. Muqarrar ravishda inson rivojlanishining ortga chekinishiga sabab bo'ladi. Ayollar, bolalar, nogironlar va qariyalar mazkur vaziyatda har doim eng ko'p aziyat chekadilar.

SDG 16 doirasida berilgan va'dalar hamda tuzilgan kelishuvlarga qaramay, butun dunyoda qurolli to'qnashuvlar kuchayib bormoqda. Quyida buning aksini mintaqalar misolida kuzatishimiz mumkin.

Manba: Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Barqaror Rivojlanish Maqsadlari bo'yicha 2023 Hisoboti.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti Xavfsizlik Kengashi tomonidan 13/25-sonli rezolyutsiya qabul qilingan bo'lib, Ayollar, Tinchlik va Xavfsizlik (Women, Peace, Security) masalalarining Birlashgan Millatlar Tashkiloti faoliyatining kun tartibiga aylanishiga muhim zamin hozirladi¹⁸. Mazkur rezolyutsiya barcha a'zo davlatlar, shuningdek, jahon hamjamiyatini nizolarning oldini olish va hal qilishda, tinchlikni o'rnatishga qaratilgan tinchlikparvarlik muzokaralarini olib borishda, tinchlikni saqlash, insonparvarlik yordamini ta'minlashda ayollarning muhim rolini yana bir bor tasdiqlagan holda mazkur jarayonlarda va mojarodan keyingi qayta qurishda xotin-qizlarning teng ishtirok etishi, tinchlik va xavfsizlikni saqlash va mustahkamlash bo'yicha barcha sa'y-harakatlarda to'liq ishtirok etish muhimligini ta'kidlaydi.

BMTning 13/25 rezolyutsiyasi¹⁸ qurolli mojarolar va boshqa vaziyatlarda ayollar va qizlarni genderga asoslangan zo'ravonlik, zo'rqlash va jinsiy zo'ravonlikning boshqa barcha shakllaridan

¹⁸ BMT Xavfsizlik Kengashi tomonidan 2000-yil 31-oktyabrda ayollar, tinchlik va xavfsizlik bo'yicha S/RES/1325 rezolyutsiyani qabul qildi.

himoya qilish uchun maxsus choralar ko'rishga chaqiradi. Unga ko'ra, quyidagilar muhim sanaladi:

- qaror qabul qilish va tinchlikparvarlik jarayonlarida ayollarning ishtirokini oshirish;
- tinchlikparvarlik harakatlari jarayonida genderni o'qitish va bilimlarni shakllantirish va gender nuqtayi nazarini hisobga olish
- ayollarni himoya qilishni rag'batlantirish;
- Birlashgan Millatlar Tashkilotining hisobot tizimlari va dasturiy amalga oshirish mexanizmlarida gender yo'nalishini rivojlantirish.

Hech qaysi davlat yoki jamiyat vakillari boshqa bir mamlakat uchun gender tengligini o'rnatib, ta'minlab bera olmaydi¹⁹. Namuna vazifasini bajarishi mumkin, biroq mavjud jamiyat a'zolarining ongli tarzda genderni o'qitish tushunchalarning mazmun-mohiyati to'liq aslida anglab yetilishi o'ta muhim masaladir. Birlashgan Millatlar Tashkilotining inson huquqlariga oid ko'plab rezolyutsiyalari, qarorlariga qaramay, mamlakatlarda xotin-qizlarga oid siyosat gender tengligini ta'minlash borasidagi bo'shliqlardan birilgicha qolmoqda. Xalqaro huquqiy normativ hujjatlar hukumatlarga bu borada tegishli majburiyatlarni yuklaydi. Xususan, davlatlar xotin-qizlar kamsitilishining barcha shakllariga zudlik bilan tegishli usullar orqali barham berish siyosatini yurgizishga kelishishlari va shu maqsadda quyidagi majburiyatlarni oladilar:

- xotin-qizlar va erkaklar o'rtasidagi tenglik tamoyili milliy qonunchilikda aks ettirilishi hamda bu qonun va boshqa tegishli vositalar yordamida ushbu tamoyilni amaliyotga joriy etilishini ta'minlash;
- xotin-qizlarning har qanday kamsitilishini ta'qiqlovchi tegishli qonunchilik va boshqa choralarni ko'rish, zarur bo'lganda sanksiyalarni qo'llash;

¹⁹ Waldman, David Kenneth. A situational analysis of human rights and cultural effects on gender justice for girls. Diss. Walden University, 2011.

- milliy sudlar va davlat muassasalari yordamida xotin-qizlar va erkaklar teng yuridik jihatdan himoyalashini ta'minlash, xotin-qizlarning har qanday kamsitilishiga qarshi ularning samarali himoya qilinishini ta'minlash;
- Parlamentda ayollarning fraksiyalarini tashkil etish;
- yetakchi siyosiy partiyalar parlamentda ayollar harakatlarini qo'llashi, hukumatning turli tuzilmalarida bunday yondashuvni muvofiqlashtirishlari lozim.

Aholining teng yarmini tashkil etuvchi ayollarning huquq va manfaatlari inobatga olingan holda ularning xohish-istaklari qondirilishi qaror qabul qilish jarayonida ularning manfaatdor guruh vakillari sifatidagi maksimal ishtiroki bo'lishi o'ta muhimdir. Ishtirok qanchalik salmoqli bo'lsa, qarorlarning realligi va amal qilinishi ham shunchalik ortadi. Shuningdek, qaror qabul qilish jarayonlarida eng tog'ri deb topiladigan muhokamalar uchun ko'plab alternativlarni keltiradi. Ayollarning qaror qabul qilish jarayonlardagi ishtiroki nafaqat ularning ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy mavqeyini oshiradi, balki demokratik institutlarning yanada inklyuziv va samarali faoliyatini ta'minlaydi. Mahalliy hukumat qarorlarini qabul qilishning barcha darajalarida ayollarning nuqtayi nazarini hisobga olmasdan, yoxud ularning faol ishtirokisiz, tenglik, rivojlanish va tinchlik maqsadlariga erishib bo'lmaydi.

O'zbekistonda gender tengligini ta'minlash sohasidagi bo'shliqlardan biri xotin-qizlar siyosiy faolligini oshirishga oid mexanizmlarning samarali ishlamayotganligi bilan baholanadi. Xorij tajribasi va milliy jihatlarni rag'batlantirgan institusional mexanizmlar yetishmasligi, xalqaro tashkilotlarda o'zbek xotin-qizlarining vakilligi, nomzodlarni tayinlash mexanizmi ishlab chiqishga oid amaliy harakatlar kuzatilmayotganligi, vakolatli davlat tashkilotlarining bu boradagi sa'y-harakatlari qoniqsizligi bilan

ifodalash mumkin. Hozirda mamlakat aholisining teng yarmini tashkil etayotgan xotin-qizlar jamiyat hayotining turli sohalarida, xususan, davlat boshqaruvi va vakillik organlarida, ishlab chiqarish, tadbirkorlik, sog'liqni saqlash, ta'lim, ma'rifat, madaniyat va boshqa ijtimoiy sohalarida samarali faoliyat yuritmoqdalar.

Aniq raqamlarda bayon etilganda, davlat va jamoat tashkilotlari tizimida 1400 ga yaqin xotin-qiz rahbarlik lavozimlarida, jumladan, 17 nafari senator, 16 nafari Oliy Majlis Qonunchilik palatasi deputati, 23 foizidan ortiq mahalliy Kengashlar deputatlari vakillari (1075 nafar), 6 nafar hokim, 1 dona elchi, shuningdek, ilm-fan sohasida 514 nafar fan doktori, 6 nafar akademik, 15 nafar O'zbekiston Qahramoni, hamda 72 foiz ilm-fan, ta'lim-tarbiya, sog'liqni saqlash, madaniyat va san'at sohalarida mehnat qilib kelmoqdalar. O'zbekiston tarixida ilk marotaba parlamentdagi xotin-qizlar soni qariyb 32 foizga, boshqaruv lavozimidagi xotin-qizlar ulushi 27 foizga, partiyalarda 44 foizga, oliy ta'limda 40 foizga, tadbirkorlikda esa 35 foizga yetganligi muvaffaqiyat sifatida baholansa-da, gender tengligiga erishish yo'lida bajariladigan ishlar salmog'i bir qator sohalarida islohotlar lozimligini ko'rsatmoqda. Xususan, boshqaruv, oilaviy zo'ravonlik, STEM fanlar yo'nalishida xotin-qizlardan iborat kadrlar tayyorlash, oziq-ovqat xavfsizligi, sog'liqni saqlash kabi muhim yo'nalishlar shular jumlasidan-dir.

17 BARQAROR TARAQQIYOT YO'LIDAGI HAMKORLIK

Barqaror rivojlanish maqsadlarida Global sheriklik doirasida amalga oshirish vositalarini mustahkamlash va ishini faollashtirish

17.1. Ijtimoiy-iqtisodiy dasturlarning talab qilinadigan darajasini ta'minlash uchun ichki va tashqi manbalar resurslarining safarbar etilishini kuchaytirish.

17.2. Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish dasturlarini amalga oshirish uchun tashqi manbalardan qo'shimcha moliyaviy resurslarni safarbar etish.

17.3. Davlat qarzdorligi darajasini mamlakatning moliyaviy-iqtisodiy holati barqarorligini ta'minlaydigan darajada ushlab turish.

17.4. Fan, texnika va innovatsiyalar sohalarida xalqaro hamkorlikni kengaytirish, tuzilmalar islohotlarini kuchaytirish manfaati yo'lida o'zaro bilim almashinuvini rag'batlantirish.

17.5. 2019-yilgacha texnologiyalar banki va fan, texnologiyalar hamda innovatsiyalarni rivojlantirish mexanizmining to'liq ko'lamda amal qilishini ta'minlash hamda yuqori samarali texnologiyalar, xususan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishni kengaytirish.

17.5.1. Internetdan foydalanadigan yoshlar ulushi.

17.6. Global makroiqtisodiy barqarorlikni, jumladan, siyosatni muvofiqlashtirish va siyosatning izchilligini ta'minlash orqali, kuchaytirish.

17.7. Qabul qilinayotgan qarorlar, ishlab chiqilayotgan va amalga oshirilayotgan strategiyalar hamda dasturlarga barqaror rivojlanish tamoyillarini integratsiya qilishning uzoq muddatli mexanizmlarini shakllantirish.

17.8. Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish dasturlarini amalga oshirishda davlat bilan xususiy sektor o'rtasida, fuqarolik jamiyati tashkilotlari o'rtasidagi samarali sheriklikni rag'batlantirish.

17.9. 2020-yilgacha daromadlar darajasi, jinsi, yoshi, irqi, millati, fuqaroligi, ijtimoiy maqomi, geografik joylashuvi va milliy sharoitlarni hisobga olgan holda ahamiyatli bo'lgan boshqa xarakteristikalar bo'yicha taqsimlangan yuqori sifatli, dolzarb va ishonchli ma'lumotlardan foydalanish imkoniyatini jiddiy ravishda ko'paytirish.

17.9.1. Milliy darajada ishlab chiqarilgan barqaror rivojlanish ko'rsatkichlarining ulushi, rasmiy statistikaning asosiy tamoyillariga muvofiq.

17.10. Hozirgi tashabbuslarga asoslangan holda, 2030-yilgacha yalpi ichki mahsulot ko'rsatkichiga qo'shimcha tarzda barqaror rivojlanish sohasida taraqqiyotni o'lchash bo'yicha boshqa o'lchov ko'rsatkichlarini ishlab chiqish, statistika sohasidagi salohiyatni o'stirish.

Genderga asoslangan xalqaro hamkorlik XXI asrda xalqaro tinchlik va xavfsizlikning muhim bo'gini sifatida amal qilib, bir tomondan, BMT shafeligida bir nechta muhim tinchlik va xavfsizlikka daxldor muhim hujjatlarning qabul qilinishi misolida namoyon bo'lgan bo'lsa, keyinchalik jahon hamjamiyati tomonidan genderga asoslangan (gender ta'sirchan) siyosatning xalqaro doirada olib borilishida Xalqaro moliyaviy ko'maklar ajratishda genderga oid jihatlar alohida ahamiyat kasb eta boshladi. Xususan, asosiy donor mamlakatlarning rivojlanayotgan davlatlarga ajratayotgan iqtisodiy yordam paketlarida gender paritetni amalga oshirish maqsadidagi loyihalar uchun mablag'lar to'rt baravarga, ya'ni 10 milliard AQSh dollarigacha ko'paygan. Ajratilgan grantlar, iqtisodiy ko'mak uchta muhim maqsadga, ya'ni ayollar va qizlarning huquqlarini ilgari surish, qarorlar qabul

qilishda ayollar vakilligini qo'llab-quvvatlash va gender tengligini ta'minlash uchun moliyaviy resurslarni ta'minlash masalalariga qaratilgan. 2021-yil avgust holatiga ko'ra, 98 ta mamlakat va hududlar (Birlashgan Millatlar Tashkilotiga a'zo davlatlarning 50 foizi) ayollar, tinchlik va xavfsizlik bo'yicha maxsus milliy harakat rejalarini (NAP) qabul qildi va 12 ta mintaqaviy tashkilotda mintaqaviy strategiyalar yoki rejalar mavjud edi. NAPlarning 86 foizi taraqqiyotni kuzatish uchun monitoring ko'rsatkichlariga ega²⁰. Dunyoning 63 davlati ayollarni tinchlik va xavfsizlik bo'yicha qaror qabul qilish jarayoniga integratsiya qilish bo'yicha milliy strategiyalarni yaratdilar²¹.

Gender tenglikni ta'minlash va bu borada dastlabki qadam sifatida xalqaro tajribaga tayanish maqsadida O'zbekiston Respublikasi ochiqlik siyosatini yuritib kelmoqda. Xususan, bunda barcha xalqaro tashkilotlar bilan sohaga doir samarali va manfaatli hamkorlik yuritish, global standartlarni qabul qilish, ularning milliy institutsional omuxtalashuviga barcha shart-sharoitlarni yaratish davlatning hozirgacha amalga oshirib kelayotgan gender ta'sirchan siyosati misolida o'z aksini topmoqda. Bunda BMT tashkiloti bilan genderga oid hamkorlik munosabatlari alohida ahamiyat kasb etadi. O'tgan yillar mobaynida BMTning jabhaga doir barcha me'zonlariga amal qilindi va mos ravishda tatbiq etildi. Bu jabhada hukumat tomonidan hozirga qadar 80 dan ortiq xalqaro konvensiya, bitim va shartnomalar imzolandi, inson huquqlariga oid 69 ta xalqaro huquqiy akt, shu jumladan, BMTning 6 ta asosiy konvensiyasi ratifikatsiya qilindi, shuningdek, inson huquqlari va asosiy erkinliklarini tartibga soluvchi 700 dan ortiq qonunlar qabul qilindi.

Gender tenglikka erishishda kuchli institutsional mexanizmlarni yaratish sohasida: Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash-

²⁰ United Nations Security Council Report of the Secretary-General on women peace and security (S/2021/827), 2021. Available at <https://undocs.org/S/2021/827>

²¹ O'REILLY, MARY R. "Feminist foreign policies are gaining popularity, and increasing the peace." PRI's The World (2016).

ga oid mexanizmlar yaratildi, mustahkam institutsional tizim vujudga keldi. Xususan,

1. Oliy Majlis Senati Raisi rahbarligida gender tengligini ta'minlash komissiyasi tuzildi.

2. Parlamentning yuqori palatasida Xotin-qizlar va gender tengligi masalalari qo'mitasi tuzilib, uning asosiy vazifasi gender tengligini ta'minlashga qaratilgan davlat siyosatini amalga oshirish, qonunchilikni takomillashtirish va bu boradagi parlament nazoratini amalga oshirish bo'yicha takliflar ishlab chiqishdan iborat, shuningdek, sohaga oid qonun hujjatlari ijrosini nazorat qiladi.

3. 2030-yilgacha bo'lgan davrda Barqaror rivojlanish sohasidagi Milliy maqsad va vazifalar ijrosini monitoring qilish bo'yicha Parlament komissiyasining tizimli ishi tashkil etildi, bunda beshinchi maqsad gender tengligiga erishish vazifalariga bag'ishlandi. Uning asosiy vazifalari qatoriga qonun hujjatlari ijrosini monitoring qilish, Barqaror rivojlanish milliy maqsadlariga kiritilgan sohalar rivojlanishini tanqidiy tahlil qilish, Barqaror rivojlanish maqsadlari amalga oshirilishi ustidan parlament va jamoatchilik nazoratini amalga oshirish, bu boradagi ishlar yuzasidan takliflar tayyorlash kiradi. Qonunlar va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar loyihalari ishlab chiqiladi

4. Oliy Majlis Senati Raisi boshchiligida Respublika Xotin-qizlar jamoat kengashi tuzilib, uning asosiy vazifalaridan biri xotin-qizlar va qizlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash bilan bir qatorda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi qoidalari ijrosini muvofiqlashtirishdan iborat. BMTning ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllariga barham berish to'g'risidagi konvensiyasi va Pekin harakat platformasi hamda Milliy harakat rejasini amalga oshirish.

5. Xotin-qizlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash bo'yicha ustuvor yo'nalishlardan biri bo'lgan Mahalla va oilani qo'llab-

quvvatlash vazirligi²², shuningdek, Xotin-qizlarni va ularning mehnat bozorida talab katta bo'lgan kasblar bo'yicha bilim va ko'nikmalarini qo'llab-quvvatlash jamg'armasi tashkil etildi.

6. O'zbekiston Kasaba uyushmalari federatsiyasi hamda mutasaddi tashkilotlar hamkorligida barcha hududlarda xotin-qizlarning hayotiy muammolarini o'rganish va aniqlash, qashshoqlikni kamaytirish va aholi turmush farovonligini oshirish bo'yicha ishlarni tashkil etish bo'yicha maxsus Respublika ishchi guruhi tuzildi.

Gender tengligi insoniyatning barqaror rivojlanishining muhim omili O'zbekistonda BRM maqsadlarini milliy darajada amalga oshirish, xotin-qizlarning siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy faolligini oshirish davlat siyosati darajasiga ko'tarilib, O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. O'zbekistonda BRMlarning amalga oshirilishi 2017-2021-yillarga mo'ljallangan Harakatlar milliy strategiyasida belgilangan keng ko'lamli islohotlarni amalga oshirish bilan bir vaqtga to'g'ri keldi. Mazkur maqsadlar o'zaro aloqadorlikda va uyg'unlikda amalga oshirilishini ta'minladi. Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 20-oktabrdagi 841-sonli "2030-yilgacha bo'lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi milliy maqsad va vazifalarni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori asosida mamlakatni rivojlantirishning milliy ustuvor yo'nalishlarini aks ettiruvchi 16 ta maqsad, 125 ta vazifa va 206 ta BRM ko'rsatkichlaridan iborat milliy ro'yxat ishlab chiqilib, taraqqiyot sari olg'a harakat qilinmoqda.

²² O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 1-martdagi PQ-147-son Qaoriga muvofiq mazkur vazirlik Mahalla va nuroniylarni qo'llab-quvvatlash vazirligi sifatida qayta tashkil etildi.

XULOSA

Barqaror rivojlanish yechimlari tarmog'i (SDSN) va xalqaro ekspertlar tomonidan 2023-yilda e'lon qilingan BRM (SDG index) reytingida O'zbekiston 71,1 indeks bilan 166 ta mamlakat orasida 69-o'rinni egalladi.

Bu natija 2022-yilga nisbatan 8 pog'onaga oshgan. 2022-yilda O'zbekiston 69,9 indeks bilan 77-o'rinda qayd etilgan edi.

2023-yilgi SDG index hisobotiga ko'ra, O'zbekistonda Barqaror rivojlanishning quyidagi 10 ta maqsadlari bo'yicha ko'rsatkichlarida ijobiy o'sish qayd etilgan:

- mamlakatda kambag'allikni qisqartirish;
- sog'liq saqlash va farovonlikni ta'minlash;
- sifatli ta'lim bilan ta'minlash;
- gender tengligiga erishish;
- toza suv va sanitariya;
- sanoatlashtirish, innovatsiya va infratuzilma;
- shahar va aholi punktlarini barqaror rivojlantirish;
- iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish;
- tinchlik, adolat va samarali boshqaruv;
- barqaror taraqqiyot yo'lidagi hamkorlik.

Mazkur yo'nalishlarda erishilgan yutuqlar, mamlakatning xalqaro hamjamiyat nigohida nufuzini oshirish bilan bir qatorda, 2030-yilgacha BRMga erishishni jadallashtirish hamda ijobiy

ko'rsatkichlarni oshirish mas'uliyatini yuklaydi. Shu jihatdan, o'tkazilgan tadqiqot natijalari asosida quyidagi taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi.

I. Kambag'allikni qisqartirish va bandlikni ta'minlash yo'nalishida:

2022- yilda O'zbekiston Respublikasining iqtisodiy faol aholisi soni 15 071,3 ming kishini tashkil etib, o'tgan yilning mos davriga nisbatan taqqoslanganda 90,6 ming kishiga ko'payganligini inobatga olgan holda, ularning bandligini ta'minlash;

yangi ish o'rinlari yaratish va aholi daromadlarini oshirishning drayveri hisoblangan xususiy sektor va tadbirkorlik subyektlariga sarmoyalarni jalb etishda xalqaro tashkilotlar, xususan, Jahon Bankining ko'magidan samarali foydalanish, bunda xalqaro tashkilotlar tomonidan ajratiladigan grant va loyihalarning miqdoriy va samaradorlik darajasini baholash mexanizmini yo'lga qo'yish;

ilmiy tadqiqot markazlari tomonidan bu yo'nalishda tadqiqotlar olib borilishini ta'minlash;

XMTning tashabbusi bilan tashkil etilayotgan Ijtimoiy adolat koalitsiyasiga O'zbekistonning birinchilardan bo'lib kirishi bilan bog'liq jihatlarining iqtisodiy va ijtimoiy jihatlarini o'rganish va o'zbek jamiyatiga mos islohotlarning nazariy metodologik xususiyatlarini tahlil qilish;

bugungi kunda dolzarb iqtisodiy-ijtimoiy masalalarga zamonaviy yondashuvlar asosida yechim topish maqsadida ishsizlikka qarshi kurash, bozor iqtisodiyoti sharoitida aholi daromadlari o'rtasidagi katta farqlarni doimiy tahlil qilib borish, Statistika Qo'mitasi mazkur jarayonlarni doimiy o'rganib borishi, ma'lumotlar bilan ta'minlanishini tashkil etish;

O'zbekiston 2030–yilgacha bo'lgan Global Kun tartibini amalga oshirish bo'yicha olgan qat'iy majburiyatlarini amalga oshirishda kambag'allik darajasiga ta'sir etuvchi omillarni doimiy tahlil etib borish, sog'liqni saqlash, ta'lim, qishloq xo'jaligi kabi muhim yo'nalishlarda kam ta'minlangan, nogironligi bo'lgan shaxslar, yolg'iz farzandini voyaga yetkazayotgan otalar yoki onalar, chin yetimlar uchun alohida "ijtimoiy yordam" paketini joriy etish;

Ayollar va oilalarni qo'llab-quvvatlash jamoat fondi mablag'lari hisobidan biznes–inkubator shaklida "Ayollar tadbirkorlik markazlari" tashkil etildi, mazkur markazlar faoliyatini viloyatlarda kengroq targ'ib etish;

hokim o'rinbosarlarining mazkur jarayonlarning amaliy holatini o'rganishini tashkil etish;

og'ir iqtisodiy vaziyatga tushib qolgan aholi, nogironligi bo'lgan shaxslarni kasbga o'qitish, kasbga qayta tayyorlash va tadbirkorlik faoliyatiga tayyorlashni tashkillashtirish; bunda Janubiy–Sharqiy Osiyo mamlakatlarida keng ommalashgan SEWA kabi kasanachilik birlashmalari faoliyatini ommalashtirish;

ijtimoiy himoyaga muhtoj aholi qatlami uchun ma'naviy, ma'rifiy savodxonlik tadbirlarini tashkillashtirish orqali ularning hayotdan qoniqqanlik darajasini yaxshilash; turli ko'ngilochar tadbirlar, muzey va teatrlarga sayohatlar, qadimiy shaharlarga sayohatlar tashkil etish orqali ularning hayotga, yaxshi yashashga bo'lgan intilishini oshirish; mazkur jihatlar O'zbekiston Respublikasi Madaniyat Vazirligi, O'zbekiston Respublikasi Turizm va Madaniy meros vazirligi tomonidan tegishlicha o'rganilib, mos taklif va amaliy harakatlar ko'rsatilishini ta'minlash;

kasb–hunar bozorida yangi sanalgan sohalarni ommalashtirish, bunda aholining qulay, bepul va sifatli ta'lim olishini ta'minlash maqsadga muvofiq.

II. Iqtisodiyot va moliya vazirligi yo'nalishida:

2022–yilda davlat byudjeti xarajatlarining salkam chorak qismi foizi, ya'ni moliyalashtirish bo'yicha eng ko'p ulush sifatli ta'limni ta'minlash, ta'lim olish imkoniyatini rag'batlantirishga sarflangan. Davlat boshqaruvida rahbar ayol kadrlarni tayyorlash, zaxiradagi kadrlarni qayta tayyorlash, xorijiy innovatsion ishlanmalardan kadrlarni tayyorlashda eksperimental usullar sifatida qo'llash maqsadida ilmiy–tadqiqot laboratoriyalarini tashkil etish va ularning faoliyatini moliyalashtirish;

yo'l harakati qoidalarini buzilishi oqibatida *2022–yilda O'zbekistonda 10 mingga yaqin YTH sodir bo'lib, unda 2,3 ming nafar fuqaro halok bo'lgan. Mazkur hodisalarning ko'pchiligi tezlikka rioya qilmaslik oqibatida sodir etilgan (1577). Shuningdek, yo'lni ikkiga ajratuvchi to'siqlarning mavjud emasligi (1302), piyodalar harakatini cheklovchi to'siq, panjaralarning o'rnatilmagani (1154), piyodalar o'tish joyi tashkil etilmagani (1017), svetofor yoki yo'l belgisi o'rnatilmagani (214) sababli kelib chiqqan. Mazkur holatlarning oldini olish, yo'l harakati qoidalarini buzilishi sabablarini bartaraf etish maqsadida yo'l infratuzilmasini yaxshilash, zamonaviy talab–larga javob beradigan yo'llarni qurish, yo'l harakati belgilarining o'rnatilishi, shaharsozlik talablariga javob beradigan yo'llarning tekis va ravonligini ta'minlash, zamonaviy yo'l chiroqlarini tegishli joylarda o'rnatish kabi masalalarning moddiy texnik ta'minotini qoplash;*

STEM yo'nalishidagi fanlarni barcha ta'lim bosqichlariga omuxtalashtirish maqsadida zamonaviy laboratoriyalarni tashkil etish, kerakli uskunar bilan jihozlash, mazkur yo'nalishdagi ilmiy ishlarni tayyorlash; O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi mazkur jihatlarni inobatga olgan holda har bir ta'lim muassasida mazkur laboratoriyalar faoliyatini yo'lga qo'yishga oid amaliy ishlar rejasini ishlab chiqishi maqsadga muvofiq.

Daromadlarni yig'ish va ichki resurslarni samarali taqsimlash gender tabaqalashtirilgan ta'sirni to'g'ri baholash maqsadida *byudjetni gender nuqtayi nazardan taqsimlash* metodikasini ishlab chiqish;

aholining informatsion yangiliklardan xabardorligini oshirish, axborot oqimining to'g'ri ta'sirini baholay olish maqsadida OAV orqali "Huquqiy va siyosiy savodxonlik" rukni ostida turkum ko'rsatuvlar, video materiallarni tayyorlash; mazkur jarayonlarda shaffoflikni ta'minlash, yuqori malakali ekspertlarni jalb qilishga oid amaliy harakatlarni tashkillashtirish kerak.

III. Ta'lim va fan yo'nalishida:

xotin-qizlarning imkoniyatlarini yanada kengaytirish, ular uchun muhim bo'lgan sohalarda tanlov qila olish qobiliyatini oshirish, ularning bandligini ta'minlash, qaror qabul qilish jarayonlarida faolligini oshirish maqsadida Oliy ta'lim va undan keyingi bosqichda ta'lim olishlarini rag'batlantirishga qaratilgan loyiha va dasturlarni ishlab chiqish, bunda xalqaro tashkilotlar tomonidan rivojlanayotgan davlatlar, xususan, O'zbekiston uchun ta'lim grantlarining alohida ustuvorliklarini keng targ'ib etish. Yevropa Ittifoqi Erasmus-Mundus ta'lim grantlari, UNESCO, Jahon Banki, Islom Taraqqiyot Banki, Osiyo Taraqqiyot Banki tomonidan moliyalashtiriladigan ta'lim grantlari, turli almashinuv dasturlarining jozibadorligini oshirish, oliy ta'lim muassasalari talabalarining ishtirokini rag'batlantirish;

2023-yil 9-oktabr Iqtisodiyot bo'yicha Nobel mukofoti gender asosidagi mehnat bozori tadqiqotlari, ayollar mehnat bozori natijalarini tushunishga qo'shgan muhim hissasi hamda erkaklar va ayollar o'rtasidagi uzoq muddatli daromad tafovutlarini aniqlash uchun berildi. Mazkur yo'nalishda tadqiqot olib borgan olim Garvard iqtisod professori Klaudiya Goldin bo'lib, uning ilmiy ishi Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi (CERR)

tomonidan tahlil qilinib, ayollarning mehnat bozoridagi ishtiroki oshib borishi aniqlandi. Shu asosda bunga ta'sir etuvchi omillar sifatida ilmiy ayollar sonining o'sishi, ajrimlarning ortib borishi va himoyalash vositalariga bo'lgan imkoniyatning kengayishi sabab qilib ko'rsatilgan. Ushbu holatlarni inobatga olgan holda, xotin-qizlarning mehnat bozoridagi ishtiroki yaxshilanishiga sabab bo'lgan ijobiy omillarni rag'batlantirish, salbiy omillarni kamaytirish maqsadga muvofiq.

xotin-qizlar odatda o'zlarining erkak tengdoshlariga nisbatan kam ma'lumotli, kamroq sog'lom va kam daromadli bo'lganliklari sababli turli ijtimoiy stigma va stereotiplarning ular kelajagiga to'siq bo'la olmasligini ta'minlash maqsadida STEM fanlar sohasida targ'ibot va rag'batlantiruvchi loyihalarni amalga oshirish;

mamlakatning chekka hududlarigacha amal qila oladigan loyiha va dasturlarni moliyalashtirishi mumkin bo'lgan turli xalqaro Fond va Jamg'armalar bilan hamkorlik ko'lamini kengaytirish;

xotin-qizlarning ijtimoiy hayotda faolligini oshirish, ilm-fanga daxldorlik hissini yuksaltirish maqsadida turli xalqaro nufuzli mukofotlarni joriy etish hamda o'zbek ayollarining xalqaro mukofotlarga jalb qilinish mexanizmlarini takomillashtirish maqsadga muvofiq. Oila va xotin-qizlar davlat qo'mitasi, "Olima" ayollar jamiyati mazkur masalaning tashkiliy va amaliy jihatlari yuzasidan tegishli chora-tadbirlarni ishlab chiqishlari maqsadga muvofiq;

xotin-qizlar band bo'lgan an'anaviy kasblar taqsimotini amalga oshirish, noan'anaviy kasblarni ommalashtirishga oid amaliy harakatlarni tashkillashtirish, xususan, ta'lim ko'rgazmalari, work-shoplarni tashkillashtirish, uzoq qishloq aholisi uchun tajribali mentorlarni tayinlash va ularga master-classlar tashkil etish; O'zbekiston Respublikasi oila va xotin-qizlar davlat qo'mitasi mazkur jihatlarni inobatga olgan holda tegishli taklif va tavsiyalarni ishlab chiqishi maqsadga muvofiq.

IV. Statistika qo'mitasi yo'nalishida:

Gender tengligini ta'minlashda ma'lumotlarni to'plash, ularni saralash, mavjud bo'shliqlarni aniqlashga ko'maklashish maqsadida gender.stat.uz saytidan farqli tarzda amal qiluvchi, xalqaro tajribaga tayanilgan holda faoliyati yo'lga qo'yilishi maqsadga muvofiq bo'lgan ma'lumotlar bazasini ishga tushirish lozim. Shuningdek, "Ayollar va Erkaklar" rukni ostida davriy axborotlar va ma'lumotlar bazasini yaratish hamda onlayn va oflayn tarzda taqdim etish. Mazkur jihatlarni amaliyotga tatbiq etishda Respublika Davlat statistika Qo'mitasi mas'uliyatni o'z bo'yniga olishi maqsadga muvofiq.

2022-yildagi xarajatlarning 12 foizi sog'lom turmush tarzini ta'minlash va barcha yoshdagi kishilarning farovonligiga ko'maklashishga, jami xarajatlarning 12,9 foizi barcha joylarda aholining kam ta'minlanganlik darajasini pasaytirishga yo'naltirilgan. Biroq bu mablag'lar BRMni moliyalashtirishdagi mavjud taqchillikni qoplash uchun yetarli emas.

O'zbekistonda mavjud barcha statistik ma'lumotlar umumiy xarakter kasb etadi. Ko'rsatkichlarda ayollar va erkaklar ulushi, nafaqaxo'rlar va nogironligi bor shaxslar ulushi haqida ma'lumotlar berilmaydi. Mazkur jihatlarni inobatga olgan holda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Huzuridagi Statistika Agentligi ma'lumotlar bazasida alohida yoshi va jinsi taqsimotiga oid ma'lumotlarni ham kiritishi maqsadga muvofiq. Xususan, ishsizlik, bandlik, ta'limdagi qamrov, uy xo'jaliklar rahbarlari ulushi (ularning turli xizmatlardan foydalanishida jins faktorining ahamiyati muhim), aholi daromadlarining jins bo'yicha taqsimotiga oid masalalar BRM maqsadlariga erishishda ma'lum bo'shliqlarni belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi.

MUNDARIJA

1. KAM TA'MINLANGANLIK DARAJASINI QISQARTIRISH	8
2. OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGI VA OVQATLANISH	14
3. SOG'LIK VA FAROVONLIK.....	19
4. SIFATLI TA'LIM.....	24
5. GENDER TENGLIK.....	28
6. TOZA SUV VA SANITARIYA	34
7. BARQAROR VA ISHONCHLI ENERGIYA	37
8. MUNOSIB MEHNAT VA IQTISODIY O'SISH	40
9. INDUSTRIALIZATSIYA, INNOVATSIYA VA INFRATUZILMA	45
10. TENGSIZLIKNI QISQARTIRISH	51
11. BARQAROR SHAHARLAR VA AHOLI PUNKTLARI	56
12. MAS'ULIYATLI ISTE'MOL QILISH VA ISHLAB CHIQRISH	61
13. IQLIM O'ZGARISHIGA QARSHI KURASH	66

15. QURUQLIKDAGI EKOTIZIMLARNI ASRASH.....	70
16. TINCHLIK, ADOLAT VA SAMARALI INSTITUTLAR.....	74
17. BARQAROR TARAQQIYOT YO'LIDAGI HAMKORLIK.....	81
XULOSA	86

"OILA VA XOTIN-QIZLAR" ILMIY-TADQIQOT INSTITUTI

N.M. EGAMBERDIYEVA, B.A. XONTO'RAYEV,
A.M. RADJABOVA

BARQAROR RIVOJLANISH MAQSADLARIDA GENDER KO'RSATKICHLAR

"Mahalla va oila nashriyoti"
Toshkent – 2023

Nashr uchun mas'ul: **B. Mavlonov**
Muharrir: **U. Yunusov**
Badiiy muharrir: **F. Sobirov**
Sahifalovchi: **L. Abdullayev**

1940

Nashriyot ro'yxat raqami 1043191. 24.09.2021-y.
Bosishga ruxsat etildi: 7.12.2023-y.
"Good Pro" garniturası. Qog'oz bichimi: 60x84 1/8
Nashriyot bosma tabog'i 5,2.
100000, Toshkent shahri, Mirzo Ulug'bek tumani,
M.Ismoilıy ko'chasi 1-G uy.